

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВО-ОСВІТНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

**Методичні рекомендації
до виконання практичних завдань
для здобувачів вищої освіти
спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування»
освітньої програми «Управління соціальними проектами»
другого (магістерського) рівня**

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2026**

УДК 303(072.034)

М54

Укладач О. В. Ачкасова

Затверджено на засіданні кафедри соціальної економіки.

Протокол № 8 від 24.01.2026 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Методологія науково-освітніх досліджень у соціальній сфері
М54 [Електронний ресурс] : методичні рекомендації до виконання практичних завдань для здобувачів вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» освітньої програми «Управління соціальними проектами» другого (магістерського) рівня / уклад. О. В. Ачкасова. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2026. – 70 с.

Наведено практичні завдання за кожною темою навчальної дисципліни та методичні рекомендації щодо їхнього виконання. Запропоновано практичні завдання для оцінювання здобутих знань і набутих навичок.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» освітньої програми «Управління соціальними проектами» другого (магістерського) рівня.

УДК 303(072.034)

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2026

Вступ

Докорінні трансформаційні процеси, що відбуваються впродовж останніх десятиліть в економічному та політичному житті України, істотно ускладнили соціальну структуру суспільства та спричинили зростання кількості й різноманітності соціальних проблем. Ці проблеми проявляються на різних рівнях – від індивідуального, що охоплює життєві стратегії, соціальну адаптацію та самореалізацію особистості, до рівня окремих соціальних груп і суспільства загалом. Така ситуація об'єктивно зумовила підвищення ролі соціальної сфери як важливого елемента суспільного розвитку та посилила потребу в науково обґрунтованих підходах до аналізу й вирішення соціальних проблем.

Необхідність адекватного реагування на сучасні соціальні виклики активізувала розвиток наукових напрямів і професійної діяльності, спрямованих на забезпечення соціального захисту, підтримку соціальної стабільності та підвищення якості життя населення. У цьому контексті особливої актуальності набуває підготовка молодих, перспективних наукових кадрів, здатних здійснювати комплексний аналіз соціальних процесів, прогнозувати їхній розвиток і розробляти ефективні механізми впливу. Відтак зростає значущість наукової складової у системі підготовки фахівців для соціальної сфери.

Високі вимоги до професійної компетентності сучасного фахівця соціальної сфери зумовлюють необхідність формування у здобувачів вищої освіти вищої освіти дослідницької культури, що передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, а й активну участь у творчій науково-дослідній діяльності. Наукова робота у цьому випадку є не додатковим елементом освітнього процесу, а важливою складовою професійної підготовки та вимогою часу, що відповідає сучасним суспільним запитам.

Сучасні фахівці, орієнтовані на діяльність у соціальній сфері після завершення навчання в закладі вищої освіти, не можуть обмежуватися лише прикладними навичками практичної роботи. Вони повинні володіти ґрунтовними теоретичними знаннями щодо організації та проведення наукових досліджень у соціальній сфері, розуміти методологічні засади наукового пізнання та вміти застосовувати їх у професійній діяльності.

Важливого значення набувають також практичні вміння планувати й організовувати дослідницьку діяльність, добирати адекватні методи збирання й аналізу інформації, інтерпретувати отримані результати, формулювати обґрунтовані висновки та пропозиції.

Мета навчальної дисципліни: формування системи теоретичних знань та інноваційного мислення, оволодіння інструментарієм творчого підходу до вирішення задач у соціальній сфері, а також застосування на практиці методики та техніки дослідницької роботи, необхідної для вирішення завдань соціально-економічного характеру.

Завданнями навчальної дисципліни є:

розглянути основні категорії науки;

опанувати теоретико-методичні засади проведення соціальних досліджень з метою виявлення й аналізу соціально значимих проблем і чинників досягнення соціального благополуччя різних груп населення;

набути вміння пошуку, накопичення та оброблення наукової інформації під час проведення наукових досліджень у соціальній сфері;

сформувати здатність робити обґрунтований вибір методичного забезпечення проведення наукового дослідження, використовувати сучасний інструментарій наукового дослідження у соціальній сфері;

отримати практичні навички узагальнення результатів власних наукових досліджень та їхнє оприлюднення у формі наукових звітів (тез, статей, доповідей тощо);

сформувати здатність визначати та формалізувати процес пізнання, використовувати відповідні методи, інструменти і технології з метою зростання ефективності процесу пізнання.

Об'єктом вивчення дисципліни є науково-освітні дослідження у соціальній сфері, які охоплюють процеси, явища та взаємодії, що відбуваються в соціальних системах.

Предметом вивчення дисципліни є методологічні підходи, принципи, методи та техніки, що використовують для проведення науково-освітніх досліджень у соціальній сфері.

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна визначено в табл. 1.

**Результати навчання та компетентності, які формує
навчальна дисципліна**

Результати навчання	Компетентності, якими має оволодіти здобувач вищої освіти
RH1	ЗК5, СК1, СК5, СК12,
RH2	ЗК2, СК1, СК14
RH3	ЗК5
RH5	ЗК1, ЗК7, СК3, СК14
RH9	ЗК1, СК1, СК5, СК12, СК14
RH10	СК12, СК14
RH11	ЗК9
RH14	ЗК1
RH18	СК14
RH19	СК1, СК12
RH20	ЗК7
RH21	ЗК1

Примітка.

RH1. Використовувати сучасні теорії, методологію і методи соціальних та інших наук стосовно до завдань фундаментальних та прикладних досліджень у сфері соціального захисту.

RH2. Критично оцінювати результати наукових досліджень і різні джерела знань щодо соціального забезпечення, формулювати висновки та рекомендації щодо його впровадження.

RH3. Володіння методами комунікації у застосуванні різних форм взаємодії та спільної діяльності.

RH5. Проектувати теоретичну модель роботи з об'єктами соціального забезпечення в рамках соціальних служб, організацій, установ.

RH9. Організовувати спільну діяльність фахівців різних галузей і непрофесіоналів, здійснювати їх підготовку до виконання завдань соціальної допомоги.

RH10. Пояснювати та надавати обґрунтовані відповіді населенню щодо форм, методів та засобів надання соціальної допомоги, пенсійного забезпечення та страхування.

RH11. Планувати і проводити наукові дослідження в системі соціального захисту населення та висвітлювати їх результати.

RH14. Демонструвати ініціативу, самостійність, оригінальність, генерувати нові ідеї для розв'язання завдань професійної діяльності.

RH18. Розробляти та апробувати соціальні проекти і технології.

RH19. Вміти застосовувати теоретичний та методичний інструментарій для складання соціальної звітності у контексті підвищення корпоративної соціальної відповідальності.

РН20. Вміти оцінювати соціальні ризики за допомогою відповідних методик та демонструвати набуті теоретичні знання щодо їх нейтралізації.

РН21. Вміти використовувати сучасні інформаційні технології при наданні соціальних послуг, демонструвати набуті теоретичні знання щодо розробки й управління соціальними проектами в контексті застосування інноваційних прийомів.

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК2. Здатність розробляти і управляти проєктами.

ЗК5. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК7. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК9. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

СК1. Здатність до використання сучасних теорій, методологій і методів соціальних та інших наук стосовно до завдань фундаментальних і прикладних досліджень у галузі соціального забезпечення.

СК3. Здатність до впровадження методів і технологій інноваційного практикування та управління в системі соціального забезпечення.

СК5. Здатність доводити знання та власні висновки до фахівців та нефахівців.

СК12. Здатність до формування позитивного іміджу професії, її статусу в суспільстві.

СК14. Здатність застосовувати сучасні методи оцінювання соціальних ризиків та оперувати методикою їх нейтралізації в умовах соціальних трансформацій і загроз.

Метою практичних занять з навчальної дисципліни «Методологія науково-освітніх досліджень у соціальній сфері» є формування у здобувачів вищої освіти здатності застосовувати теоретичні положення, категоріальний апарат і методологічні підходи науки до аналізу соціальних явищ, процесів та освітніх практик. Практична робота спрямована на розвиток умінь коректно формулювати наукові проблеми, визначати об'єкт і предмет дослідження, висувати та обґрунтовувати наукові гіпотези, а також добирати адекватні методи їхньої перевірки.

У процесі виконання практичних завдань здобувачі вищої освіти набувають досвіду аналізу соціальних і освітніх процесів з позиції наукового підходу, ідентифікації чинників і закономірностей, що зумовлюють їхній розвиток, а також інтерпретації статистичних і аналітичних даних. Особливу увагу приділяють формуванню навичок критичного осмислення результатів наукових досліджень, оцінювання їхньої достовірності та практичної значущості для соціальної сфери.

Практичні завдання за темами

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи науки та наукової діяльності

Тема 1. Основні поняття про науку та наукове мислення

Мета – формування у здобувачів вищої освіти цілісного уявлення про науку як особливу форму пізнання та суспільної діяльності, розуміння сутності наукового мислення, його історичних витоків, логіки розвитку та ролі у виробництві знань, а також розвиток уміння застосовувати науковий спосіб мислення для аналізу явищ соціальної дійсності, розмежування знання й інформації, інтерпретації функцій науки та орієнтації у сучасній класифікації наук.

Основні питання:

- 1.1. Наукове мислення та його витoki.
- 1.2. Поняття науки.
- 1.3. Наука і знання.
- 1.4. Класифікація наук.
- 1.5. Етапи становлення науки.
- 1.6. Циклічний розвиток науки.

Ключові слова: наукове мислення, абстрактне мислення, рівні абстракції, функції науки, наукове знання, інформація, класифікація наук, фундаментальні та прикладні науки, етапи становлення науки, наукові парадигми, циклічний розвиток науки.

Рекомендована література: [1; 4; 6; 8; 13; 17; 19; 22].

Практичні завдання

Завдання 1.1. Аналіз наукових винаходів крізь призму завдань науки

Проаналізувати сутність основних завдань науки та їхню реалізацію у конкретних наукових результатах, а також визначити внесок окремих

наукових винаходів у розвиток наукового знання, технологій і соціальних практик, а саме:

1. Рентгенівське випромінювання (лампа Пулюя).
2. Оптичний принцип зчитування інформації, що став основою створення першого компакт-диска.
3. Поштова індексація як система впорядкування інформаційних і комунікаційних потоків.

Мета завдання: формування здатності ідентифікувати та аналізувати основні завдання науки (опис, систематизація, пояснення, передбачення) на прикладі конкретних наукових винаходів, а також розвиток умінь інтерпретувати внесок наукових результатів у розвиток знань, технологій і соціальних практик. Виконання завдання сприяє поглибленню теоретичного розуміння науки як особливої форми пізнання та формуванню аналітичного мислення, необхідного для здійснення науково-дослідницької діяльності у соціальній сфері.

Методичні рекомендації

Будь-яке наукове дослідження орієнтоване на вирішення однієї або кількох базових завдань науки, до яких належать: опис явищ дійсності, їхня систематизація, пояснення та передбачення.

Опис явищ дійсності є початковим етапом наукового пізнання і передбачає фіксацію властивостей, ознак, характеристик і форм прояву об'єктів або процесів. На цьому рівні наукове дослідження зосереджується на збиранні емпіричних даних, спостереженні, вимірюванні та узагальненні фактів. Опис не обмежений простим переліком характеристик, а є основою для подальшого осмислення явищ, створюючи інформаційну базу для аналізу та інтерпретації.

Систематизація явищ дійсності полягає в упорядкуванні наукових знань шляхом їхньої класифікації, групування та встановлення внутрішніх зв'язків між окремими елементами. Завдяки систематизації розрізнені факти та спостереження об'єднуються у цілісні структури, що дозволяє виявити закономірності, типові риси та відмінності між явищами. Це завдання має особливе значення для формування наукових теорій, моделей і концепцій, оскільки забезпечує логічну організацію знань.

Пояснення явищ дійсності спрямоване на розкриття причин, механізмів і умов виникнення та розвитку досліджуваних процесів. На цьому етапі наука виходить за межі опису та систематизації і намагається відповісти на питання «чому?» і «як?». Пояснення ґрунтується на встановленні причинно-наслідкових зв'язків, формулюванні гіпотез, законів

і теоретичних положень, що дозволяють глибше зрозуміти сутність явищ та їхню взаємодію.

Передбачення явищ дійсності є вищим рівнем реалізації завдань науки і пов'язане з прогнозуванням майбутнього стану об'єктів або процесів на основі наявних знань і виявлених закономірностей. Наукове передбачення дає змогу оцінювати можливі сценарії розвитку, наслідки прийняття певних рішень та потенційні ризики. У соціальній сфері це завдання набуває особливої ваги, оскільки результати прогнозування можуть бути використані для обґрунтування управлінських, освітніх і соціально-політичних рішень.

Один і той самий науковий результат може реалізовувати декілька зазначених завдань одночасно, що зумовлює його комплексну наукову цінність. Аналіз наукових винаходів з позиції виконання ними завдань науки дозволяє глибше зрозуміти їхню роль у розвитку наукового знання та практики.

Для виконання завдання пропонують проаналізувати такі наукові винаходи:

1. *Рентгенівське випромінювання (лампа Пулюя)*. Лампа Пулюя є вакуумною трубкою, розробленою для дослідження катодних променів, у процесі яких було виявлено проникне випромінювання, пізніше назване рентгенівським. Дослідження Івана Пулюя дали змогу отримувати зображення внутрішньої структури предметів і людського тіла без хірургічного втручання, що заклало наукові основи рентгенодіагностики та сприяло розвитку фізики, медицини й технічної діагностики.

2. *Оптичний принцип зчитування інформації (основа створення першого компакт-диска)*. Оптичний принцип зчитування інформації передбачає збереження даних у вигляді мікроскопічних структур на поверхні носія та їх зчитування за допомогою лазерного променя. Запропоновані ідеї стали основою створення компакт-дисків та подальшого розвитку цифрових носіїв інформації, що суттєво вплинуло на інформаційні технології, комунікацію та масове зберігання даних.

3. *Поштова індексація*. Поштова індексація є системою кодування територій шляхом присвоєння числових або буквено-числових індексів для впорядкування оброблення та доставки поштових відправлень. Її впровадження дозволило систематизувати інформацію про адреси, зменшити кількість помилок і підвищити ефективність комунікаційних та логістичних процесів, що зробило цей винахід важливим елементом організації інформаційних потоків у суспільстві.

Під час виконання завдання необхідно:

1. Проаналізувати кожен із наведених наукових винаходів з позиції виконання ними основних завдань науки.
2. Визначити, які саме завдання науки (опис, систематизація, пояснення, передбачення) реалізують у межах кожного наукового результату, обґрунтувати свій вибір.
3. Охарактеризувати внесок відповідного винаходу у розвиток науки, техніки або соціальних практик, зазначивши характер і масштаб цього впливу.
4. Установити зв'язок між науковим результатом і подальшим розвитком наукових напрямів, технологій або форм організації діяльності.
5. Сформулювати узагальнювальні висновки щодо значення аналізованих наукових винаходів у контексті розвитку наукового знання.

Завдання 1.2. Портрет сучасного науковця: в Україні та за кордоном

Підготуйте есе на тему «Портрет сучасного науковця: в Україні та за кордоном», у якому необхідно на основі власних міркувань, аналізу сучасних соціальних і наукових реалій, а також прикладів із наукової практики охарактеризувати образ сучасного науковця, умови здійснення наукової діяльності, професійні цінності та виклики, з якими стикаються науковці в Україні та за кордоном. У роботі доцільно здійснити порівняльний аналіз та сформулювати власні узагальнювальні висновки щодо ролі науки і науковця в сучасному суспільстві.

Мета завдання: формування здатності до рефлексивного осмислення наукової діяльності як соціального й професійного феномену, розвиток навичок самостійного творчого мислення та аргументованого письмового викладення власної позиції, а також усвідомлення значущості науки і науковця в умовах сучасних суспільних трансформацій.

Методичні рекомендації

Есе є прозовим твором невеликого обсягу та вільної композиції, що відображає індивідуальні міркування автора з певного питання і не претендує на вичерпне або нормативне його трактування. У межах даного завдання есе розглядають як форму особистісного осмислення постаті сучасного науковця та соціального контексту наукової діяльності.

Під час написання есе думки автора доцільно викладати у формі коротких тез. Кожна теза має бути підкріплена аргументами. Аргументи

тами можуть слугувати факти суспільного життя, приклади з наукової практики, результати досліджень, життєвий досвід, посилення на погляди відомих учених або аналіз реальних соціальних ситуацій. Рекомендується наводити два аргументи на користь кожної тези, що забезпечує достатню переконливість викладу без перевантаження тексту.

Загальна структура есе може включати вступ, основну частину та висновок. У вступі слід окреслити проблему та задати загальний напрям роздумів. Основну частину будують як послідовне викладення кількох тез із відповідними аргументами. У висновку необхідно узагальнити викладені міркування та сформулювати власне бачення портрета сучасного науковця, з урахуванням порівняння умов наукової діяльності в Україні та за кордоном.

Під час написання есе важливо забезпечити логічну послідовність викладу, чітке структурування тексту за абзацами та смисловий зв'язок між ними. Стиль викладу має бути вільним і виразним, допускаючи елементи емоційності та образності, водночас зберігаючи академічну коректність.

Завершивши роботу, рекомендують здійснити самоперевірку, зосередивши увагу на таких питаннях: чи розкрито поставлену проблему; наскільки зрозуміло й аргументовано викладено власні думки; чи є текст цілісним і логічним; чи відсутні мовні та стилістичні помилки.

Запитання для роздумів і обговорення

1. У чому полягає сутність наукового мислення та які ключові ознаки відрізняють його від повсякденного мислення?
2. Як історичні витоки наукового способу мислення вплинули на формування сучасної наукової діяльності?
3. Чому абстрактне мислення є необхідною умовою розвитку науки та побудови наукових теорій?
4. Які рівні абстракції використовують в науці та як вони впливають на глибину пізнання явищ і процесів?
5. У чому полягає відмінність між знанням та інформацією, і чому ця відмінність є важливою для наукових досліджень?
6. Яким чином наука є інструментом виробництва нових знань у суспільстві?
7. Які основні функції науки та як їх реалізують у сучасних дослідженнях соціальної сфери?

8. Чому пояснювальна та прогностична функції науки мають особливе значення для розвитку суспільства?
9. Як класифікація наук допомагає систематизувати наукові знання та орієнтуватися у різних напрямках досліджень?
10. У чому полягає відмінність між фундаментальними та прикладними науками і як вони взаємодіють між собою?
11. Як розмежування природничих і суспільних наук впливає на вибір методів дослідження?
12. Які основні етапи становлення науки та як вони пов'язані з розвитком людської цивілізації?
13. Чим доннауковий період відрізняється від етапу формування науки як системного виду діяльності?
14. У чому полягає циклічний характер розвитку науки та які ознаки притаманні етапам «нормальної науки», кризи та наукової революції?
15. Як зміна наукових парадигм впливає на переосмислення наукових проблем і методів дослідження?
16. Яким чином наукові революції змінюють уявлення суспільства про світ і розвиток технологій?
17. Чому науку розглядають не лише як форму пізнання, а й як вид економічної діяльності?
18. Як розвиток науки впливає на соціальні, економічні та технологічні трансформації суспільства?
19. Яку роль відіграє наукове мислення у формуванні професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери?

Тестові завдання з теми 1

1. Особливий тип раціональної пізнавальної діяльності, спрямований на отримання об'єктивних, систематизованих і перевірюваних знань про дійсність – це:
 - а) інтуїтивне мислення;
 - б) повсякденне мислення;
 - в) наукове мислення;
 - г) образне мислення.
2. Узагальнене та опосередковане відображення реальності за допомогою понять, категорій і теоретичних моделей називають:
 - а) конкретним мисленням;
 - б) абстрактним мисленням;

- в) емоційним мисленням;
- г) побутовим мисленням.

3. Основною метою науки є:

- а) накопичення інформації;
- б) пояснення та прогнозування явищ дійсності;
- в) збереження традиційних знань;
- г) передавання досвіду між поколіннями.

4. Яка функція науки передбачає розкриття причин і механізмів виникнення явищ:

- а) описова;
- б) систематизуюча;
- в) пояснювальна;
- г) інформаційна?

5. Прогностична функція науки пов'язана з:

- а) описом фактів;
- б) накопиченням даних;
- в) передбаченням розвитку явищ і процесів;
- г) упорядкуванням інформації.

6. Наука як соціальний інститут виконує роль:

- а) передачі традицій;
- б) виробництва нових знань;
- в) збереження культурних норм;
- г) поширення побутового досвіду.

7. Сукупність перевірених відомостей про явища та процеси, що мають логічну структуру та можуть бути використані на практиці, – це:

- а) інформація;
- б) дані;
- в) знання;
- г) повідомлення.

8. Які науки вивчають суспільство, соціальні процеси та взаємодію людей:

- а) природничі;
- б) технічні;

- в) суспільні;
- г) формальні?

9. Дослідження, спрямовані на отримання нових знань без безпосередньої орієнтації на практичне використання, називають:

- а) прикладними;
- б) емпіричними;
- в) фундаментальними;
- г) експериментальними.

10. Період розвитку науки, коли дослідження здійснюють у межах усталених теоретичних уявлень і методів, називають:

- а) науковою революцією;
- б) кризою науки;
- в) нормальною наукою;
- г) донауковим періодом.

Тема 2. Основні категорії науки

Мета – формування у здобувачів вищої освіти здатності розуміти структуру наукового знання та логіку формування наукових результатів, розрізняти основні категорії науки (факт, гіпотеза, теорія, концепція), усвідомлювати роль гіпотези в науковому дослідженні, а також коректно застосовувати поняття методології, методу й методики у процесі планування та здійснення досліджень у соціальній сфері. Практичні заняття спрямовані на розвиток уміння встановлювати взаємозв'язок між елементами наукового пізнання та обґрунтовано добирати методи дослідження відповідно до поставленої наукової проблеми.

Основні питання:

- 2.1. Наука як система знань.
- 2.2. Наукова гіпотеза: види, функції, етапи розвитку.
- 2.3. Методологія, метод, методика.

Ключові слова: науковий факт, гіпотеза, теорія, концепція, наукове знання, види гіпотез, методологія науки, метод дослідження, методика дослідження, структура наукового пізнання.

Рекомендована література: [1; 4; 6; 8; 13; 17].

Практичні завдання

Завдання 2.1. Аналіз і класифікація наукових гіпотез у дослідженнях соціальної сфери

Проаналізувати сутність наукової гіпотези як елемента логіки дослідження та здійснити класифікацію й методологічний аналіз наведених прикладів гіпотез у соціальній сфері.

Мета завдання: формування здатності здобувачів вищої освіти формувати, обґрунтовувати та класифікувати наукові гіпотези у межах науково-освітніх досліджень соціальної сфери, а також розвиток умінь визначати логіку гіпотези (явища, змінні, характер зв'язків), окреслювати практичне призначення результатів її перевірки та підбирати адекватні методи й типи даних для емпіричної верифікації. Виконання завдання сприяє засвоєнню методологічних засад постановки дослідницьких припущень і формуванню аналітичного мислення, необхідного для підготовки та реалізації наукових досліджень у соціальній сфері.

Методичні рекомендації

Наукова гіпотеза є обґрунтованим припущенням щодо властивостей, взаємозв'язків або причинно-наслідкових залежностей соціальних явищ і процесів, яке потребує наукової перевірки. У структурі дослідження гіпотеза виконує функцію інтелектуального «містка» між проблемою та очікуваними результатами: вона фіксує, що саме дослідник вважає ймовірною закономірністю, які змінні пов'язує між собою та який тип зв'язку передбачає. У соціальній сфері гіпотеза має бути сформульована таким чином, щоб її можна було перевірити на основі реальних даних, тобто вона повинна бути змістовною, логічною, операціоналізованою (або такою, що піддається операціоналізації) і методично досяжною для емпіричного тестування.

У методології наукових досліджень гіпотези класифікують за ступенем узагальненості та за функціональним призначенням. За ступенем узагальненості виокремлюють загальні, часткові та одиничні гіпотези. Загальні гіпотези охоплюють широкі соціальні процеси або закономірності, що можуть бути характерними для значної сукупності об'єктів, груп або ситуацій. Часткові гіпотези стосуються окремих груп, специфічних умов або певного сегмента явища, зосереджуючись на більш вузькому контексті. Одиничні гіпотези формулюють щодо конкретного об'єкта,

організації, випадку або локальної ситуації, де межі явища чітко визначені.

За функціональним призначенням гіпотези можуть бути описовими, пояснювальними та прогностичними. Описові гіпотези фіксують наявність зв'язку між явищами або змінними без акценту на причинах, відповідаючи на питання «у якому зв'язку перебувають явища?». Пояснювальні гіпотези розкривають причини, механізми або чинники, що зумовлюють зв'язки, і відповідають на питання «чому так відбувається?». Прогностичні гіпотези передбачають можливі зміни або наслідки впливу певних умов у майбутньому, тобто орієнтовані на питання «що буде, якщо ...?». У прикладних дослідженнях соціальної сфери гіпотези часто поєднують ознаки кількох типів, оскільки опис зв'язків, пояснення механізмів і прогноз наслідків можуть бути взаємопов'язаними в межах одного дослідницького задуму.

Перед виконанням основної частини завдання доцільно проаналізувати запропоновані приклади гіпотез.

1. Приклад загальної описової гіпотези

Тема дослідження, в рамках якого сформульовано гіпотезу: «Цифровізація освітнього процесу у закладах вищої освіти».

Гіпотеза: рівень академічної успішності студентів перебуває у статистичній залежності від ступеня використання цифрових освітніх платформ у навчальному процесі.

Обґрунтування: використання цифрових платформ розширює доступ студентів до навчальних матеріалів, підвищує гнучкість навчання та сприяє індивідуалізації освітньої траєкторії. Водночас недостатня цифрова компетентність або перевантаження онлайн-ресурсами можуть знижувати ефективність навчання, що зумовлює варіативність результатів академічної успішності.

Характеристика гіпотези: гіпотеза є загальною та описовою, оскільки встановлює зв'язок між явищами А і Б, де А – рівень академічної успішності студентів, Б – ступінь використання цифрових освітніх платформ. Перевірка гіпотези можлива за допомогою методів статистичного аналізу результатів навчання та опитування здобувачів вищої освіти.

2. Приклад загальної пояснювальної гіпотези

Тема дослідження, в рамках якого сформульовано гіпотезу: «Професійна мотивація молоді на сучасному ринку праці».

Гіпотеза: переважання нематеріальних мотивів праці у молодих фахівців зумовлює їхню підвищену схильність до зміни місця роботи в перші роки професійної діяльності.

Обґрунтування: для молоді характерна орієнтація на самореалізацію, професійний розвиток та гнучкі умови праці. У разі невідповідності реальних умов праці цим очікуванням зростає ймовірність трудової мобільності та зміни роботодавця.

Характеристика гіпотези: гіпотеза є загальною та пояснювальною, оскільки спрямована на виявлення причинно-наслідкових зв'язків між мотиваційними установками та трудовою поведінкою молоді. Перевірка можлива за допомогою соціологічних опитувань і кореляційного аналізу.

3. Приклад часткової гіпотези

Тема дослідження, у рамках якого сформульовано гіпотезу: «Формування освітніх траєкторій здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей».

Гіпотеза: рівень участі здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей у неформальній освіті позитивно впливає на їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

Обґрунтування: неформальна освіта дозволяє здобувачам вищої освіти оперативно здобувати практично орієнтовані компетентності, які не завжди охоплюються формальними освітніми програмами, що підвищує їхню привабливість для роботодавців.

Характеристика гіпотези: гіпотеза є частковою, оскільки стосується окремої групи здобувачів вищої освіти, і описовою за функціональним призначенням. У разі поширення дослідження на інші спеціальності вона може бути трансформована у загальну гіпотезу.

4. Приклад одиничної гіпотези

Тема дослідження, в рамках якого сформульовано гіпотезу: «Розвиток людського капіталу в окремій освітній організації».

Гіпотеза: запровадження системи внутрішнього підвищення кваліфікації педагогічних працівників у закладі освіти «Х» протягом п'яти років призведе до зростання якості освітніх результатів здобувачів вищої освіти освіти.

Обґрунтування: підвищення професійної компетентності педагогів безпосередньо впливає на зміст і методи навчання, що, своєю чергою, позначається на результатах освітнього процесу.

Характеристика гіпотези: гіпотеза є одиничною та описово-прогностичною, оскільки стосується конкретного закладу освіти і містить прогноз розвитку.

Попередній аналіз цих гіпотез та їхнє обґрунтування дозволяє сформулювати «еталонні орієнтири» для подальшої класифікації й аргументації.

Для виконання завдання слід проаналізувати такі наукові гіпотези у соціальній сфері:

1. Академічна доброчесність в освітньому середовищі закладів вищої освіти. Гіпотеза: посилення інституційних механізмів забезпечення академічної доброчесності сприятиме зниженню рівня академічних порушень серед здобувачів вищої освіти у середньостроковій перспективі. Обґрунтування: запровадження чітких правил академічної доброчесності, процедур перевірки робіт, а також формування ціннісного ставлення до академічної чесності впливає на поведінкові установки здобувачів вищої освіти. Очікують, що поєднання нормативного контролю та освітньо-просвітницьких заходів поступово змінюватиме практики навчальної діяльності та зменшуватиме поширеність порушень.

2. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти. Гіпотеза: рівень соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти залежить від ступеня інтегрованості їх у студентське середовище та доступу до освітніх і комунікаційних ресурсів. Обґрунтування: процес адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти ускладнюється зміною соціального оточення, освітніх умов та життєвих обставин. Наявність підтримки у студентському середовищі, доступ до інформаційних ресурсів та участь у позааудиторних формах взаємодії можуть зменшувати соціальну напругу та сприяти успішній адаптації.

3. Формування освітньо-професійних очікувань здобувачів вищої освіти магістерського рівня. Гіпотеза: наявність практикоорієнтованих компонентів у магістерських освітніх програмах зумовлює більш чітке усвідомлення здобувачами вищої освіти власних професійних перспектив. Обґрунтування: практична спрямованість навчання дозволяє здобувачам вищої освіти співвіднести теоретичні знання з реальними вимогами ринку праці. Це сприяє формуванню реалістичних очікувань щодо майбутньої професійної діяльності та зменшує невизначеність у професійному самовизначенні.

Під час виконання завдання необхідно:

1. Визначити вид кожної гіпотези за ступенем узагальненості, віднісши її до загальної, часткової або одиничної, та обґрунтувати зроблений вибір через аналіз масштабу явища, широти охоплення об'єктів і меж застосування гіпотези.

2. Визначити функціональне призначення кожної гіпотези, встановивши, чи є вона описовою, пояснювальною, прогностичною або поєднує ознаки кількох типів. Під час аргументації слід спиратися на те, яке питання «зашите» у гіпотезі: про наявність зв'язку, про причини та механізми чи про прогнозований ефект.

3. Пояснити логіку сформульованої гіпотези, зазначивши, які соціальні явища або процеси розглядають і які змінні є ключовими. Доцільно розмежувати незалежні змінні (умови, чинники, характеристики середовища) та залежні змінні (результат, стан, рівень прояву явища), а також визначити характер зв'язку (статистична залежність, причинно-наслідковий вплив, умовна залежність).

4. Описати призначення гіпотез, зазначивши, у яких сферах науки або соціальної практики можуть бути використані результати їхньої перевірки. У межах цього пункту необхідно пояснити, які управлінські, освітні або організаційні рішення можуть бути обґрунтовані на основі підтвердження або спростування відповідної гіпотези.

5. Охарактеризувати можливі способи перевірки достовірності кожної гіпотези, визначивши доцільні методи дослідження та типи даних. Для соціальної сфери релевантними можуть бути опитування (анкетування, інтерв'ю), аналіз документів (політики, положення, звіти, академічні регламенти), статистичні дані (відомчі або офіційні), контент-аналіз, порівняльний аналіз груп, кореляційний аналіз, аналіз динаміки показників у часі. При цьому важливо не лише назвати метод, а й коротко пояснити, які саме показники або дані він дозволить отримати для перевірки заявленого зв'язку чи ефекту.

Завдання 2.2. Формулювання та методологічний аналіз робочої гіпотези у дослідженнях соціальної сфери

Необхідно вибрати одну тему дослідження з наведеного переліку та на її основі виконати завдання з формулювання і первинного методологічного аналізу робочої гіпотези.

Перелік тем досліджень у соціальній сфері:

1. Соціальні наслідки впровадження дистанційного та змішаного навчання у закладах вищої освіти.

2. Професійні очікування молоді та їхня відповідність потребам сучасного ринку праці.

3. Трансформація форм зайнятості населення в умовах цифрової економіки.

4. Психосоціальні ризики сучасної зайнятості та їхні соціальні наслідки.
5. Соціальні наслідки автоматизації та штучного інтелекту для ринку праці.
6. Демографічні зміни та їхній вплив на розвиток соціальної сфери.
7. Соціальні наслідки масової внутрішньої та зовнішньої міграції населення.
8. Зміни у структурі якості життя населення в умовах кризових процесів.
9. Соціальні чинники формування суб'єктивного благополуччя населення.
10. Рівень соціальної довіри як індикатор стійкості суспільства.

Мета завдання: формування у здобувачів вищої освіти вищої освіти здатності переходити від загальної теми дослідження до чітко окресленої наукової проблеми, формулювати логічно обґрунтовану робочу гіпотезу та здійснювати її первинний методологічний аналіз у межах досліджень соціальної сфери. Виконання завдання сприяє розвитку навичок наукового мислення, аргументації та коректного використання категоріального апарату методології наукових досліджень.

Методичні рекомендації

У соціальних науках формулювання гіпотези є одним із ключових етапів дослідницького процесу, оскільки саме гіпотеза задає логіку подальшого аналізу, визначає напрям добору емпіричних даних і методів дослідження. Робоча гіпотеза має попередній характер і формулюється як обґрунтоване припущення щодо можливих зв'язків або залежностей між соціальними явищами чи процесами.

Першим етапом виконання завдання є уточнення наукової проблеми в межах вибраної теми. Для цього доцільно звузити загальне формулювання теми та зосередитися на конкретному аспекті соціального явища, який потребує пояснення або наукового аналізу. Наукова проблема зазвичай постає як суперечність між різними тенденціями розвитку соціального процесу, між очікуваними та фактичними результатами або між теоретичними уявленнями та наявними емпіричними даними.

Другим етапом є формулювання однієї робочої гіпотези. Гіпотеза має бути чіткою, логічно завершеною та такою, що допускає подальшу перевірку. У її формулюванні необхідно визначити соціальне явище або процес, який розглядають як результат (залежна змінна), та явище, умову або чинник, з яким цей результат пов'язують (незалежна змінна).

Третім етапом є обґрунтування логіки гіпотези. Слід пояснити, чому між вибраними соціальними явищами може існувати взаємозв'язок, спираючись на загальні теоретичні положення, результати попередніх досліджень, соціальні тенденції або офіційні статистичні дані. Важливо показати причинно-наслідкову або функціональну логіку зв'язку, навіть якщо вона має попередній характер.

Четвертим етапом є визначення типу гіпотези за її функціональним призначенням. Сформульовану гіпотезу необхідно класифікувати як описову, пояснювальну або прогностичну та коротко обґрунтувати свій вибір.

Під час виконання завдання необхідно:
уточнити наукову проблему в межах вибраної теми;
сформулювати одну робочу гіпотезу;
обґрунтувати логіку гіпотези, пояснивши, які соціальні явища пов'язані між собою і чому;
визначити тип гіпотези за її функціональним призначенням.

Запитання для роздумів і обговорення

1. Чим науковий факт відрізняється від звичайної інформації або повсякденного спостереження?
2. Яким чином окремі факти перетворюються на систему наукових знань?
3. У чому полягає відмінність між гіпотезою, теорією та концепцією?
4. Чому гіпотеза є необхідним етапом будь-якого наукового дослідження?
5. Які функції виконує наукова гіпотеза у дослідженні соціальних процесів?
6. Чому одна й та сама проблема може мати кілька конкуруючих гіпотез?
7. Які етапи проходить гіпотеза від формулювання до підтвердження або спростування?
8. У чому полягає різниця між описовими, пояснювальними та прогностичними гіпотезами?
9. Як правильне формулювання гіпотези впливає на вибір методів дослідження?
10. У чому полягає сутність методології науки як системи принципів і підходів?

11. Чим відрізняється метод дослідження від методики його проведення?

12. Як неправильний вибір методів може вплинути на результати дослідження?

13. Чому важливо узгоджувати методи дослідження з метою та гіпотезою роботи?

14. Як у соціальних дослідженнях поєднують кількісні та якісні методи?

15. Яким чином розвиток методології науки впливає на появу нових підходів у соціальних дослідженнях?

Тестові завдання з теми 2

1. Перевірене знання про явище чи процес, отримане в результаті дослідження, називають:

- а) гіпотезою;
- б) фактом;
- в) концепцією;
- г) моделлю.

2. Обґрунтоване припущення щодо причин або закономірностей явища – це:

- а) теорія;
- б) гіпотеза;
- в) факт;
- г) концепція.

3. Систему узагальнених знань, що пояснює певну сферу явищ, називають:

- а) методикою;
- б) теорією;
- в) спостереженням;
- г) експериментом.

4. Узагальнена система поглядів на певне явище або процес – це:

- а) концепція;
- б) факт;
- в) інструкція;
- г) алгоритм.

5. Основною функцією гіпотези у дослідженні є:

- а) опис фактів;
- б) формування припущення для перевірки;
- в) накопичення інформації;
- г) збереження даних.

6. Сукупність принципів, підходів і способів організації наукового дослідження називають:

- а) методом;
- б) методикою;
- в) методологією;
- г) технологією.

7. Конкретний спосіб або прийом дослідження явища називають:

- а) концепцією;
- б) методом;
- в) методологією;
- г) теорією.

8. Практична процедура застосування методів у дослідженні – це:

- а) методика;
- б) парадигма;
- в) концепція;
- г) модель.

9. Який тип гіпотези спрямований на встановлення причинно-наслідкових зв'язків:

- а) описова;
- б) пояснювальна;
- в) одинична;
- г) часткова?

10. Методологія дослідження визначає:

- а) перелік використаних даних;
- б) технічні засоби дослідження;
- в) загальну логіку й підходи до дослідження;
- г) форму подання результатів.

Тема 3. Наукове дослідження. Технологія дослідницької роботи

Мета – формування у здобувачів вищої освіти здатності розуміти логіку організації наукового дослідження та послідовність виконання дослідницької роботи, а також уміння коректно формулювати тему, наукову проблему, мету, об'єкт і предмет дослідження, розробляти робочу гіпотезу, обирати методику дослідження та складати робочий план виконання наукової роботи. Практичні заняття спрямовані на розвиток навичок проектування структури власного дослідження у соціальній сфері та узгодження його основних елементів між собою.

Основні питання:

3.1. Поняття наукового дослідження.

3.2. Формулювання теми, проблеми та мети наукового дослідження.

3.3. Формування гіпотези, методики та робочого плану дослідження.

Ключові слова: наукове дослідження, фундаментальне дослідження, прикладне дослідження, емпіричне дослідження, теоретичне дослідження, наукова проблема, тема дослідження, об'єкт дослідження, предмет дослідження, мета дослідження, гіпотеза, робочий план дослідження.

Рекомендована література: [1; 4; 6; 8; 13; 17].

Практичні завдання

Практичне завдання 3.1. Аналіз формулювання об'єкта, предмета, мети та завдань наукового дослідження

Проаналізувати логіку формулювання об'єкта, предмета, мети та дослідницьких завдань у наведених прикладах наукових досліджень, а також на основі аналізу у мінігрупах сформулювати ключові структурні елементи дослідження для заданих тем соціальної сфери.

Мета завдання: формування здатності аналізувати структуру наукового дослідження, розуміти взаємозв'язок між темою, проблемою, об'єктом, предметом, метою та завданнями дослідження, а також набуття первинних навичок колективного проектування логіки наукового дослідження у соціальній сфері.

Методичні рекомендації

У науковому дослідженні коректність формулювання об'єкта і предмета визначає межі дослідницького поля, тоді як мета і завдання задають напрям і внутрішню логіку дослідницької роботи. Аналіз готових наукових текстів дозволяє побачити, як ці елементи узгоджують між собою та як вони впливають із наукової проблеми.

На першому етапі виконання завдання пропонують ознайомитися з двома фрагментами авторефератів дисертацій, у яких чітко представлені мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Приклад 1.

Тема дослідження: «Соціальна підтримка населення України: оцінювання та напрями реформування».

Актуальність теми. Стрімке погіршення соціально-економічної ситуації в Україні, викликане політичною кризою, призвело до одночасного звуження фінансових можливостей держави та появи нових категорій населення, які потребують соціальної підтримки. В таких умовах подальше розширення кола державних соціальних зобов'язань за умови обмеженості державних ресурсів не дають права марно витрачати кошти на реалізацію малоефективних соціальних програм. Тому реформування діючої системи соціальної підтримки населення має забезпечити її відповідність реальним потребам суспільства, сприяти підвищенню дієвості допомоги нужденним і вразливим на основі об'єктивної оцінки ситуації.

Метою дисертаційної роботи є обґрунтування напрямів реформування та модернізації соціальної підтримки населення на основі комплексного оцінювання чинних соціальних програм та вдосконалення науково-методологічних підходів до визначення соціальних ефектів і впливів.

Досягнення цієї мети зумовило необхідність постановки та вирішення таких *завдань*:

дослідити еволюцію та трансформацію поняття «соціальна підтримка», визначити його зв'язок з суміжними категоріями;

установити особливості організації системи соціальної підтримки в Україні, визначити основні проблеми її функціонування;

проаналізувати сучасні міжнародні підходи до оцінювання соціальних програм і проєктів та провести їхнє порівняння з чинними в Україні;

оцінити ефективність чинної системи соціальної підтримки та обґрунтувати необхідність її реформування;

розробити нові методологічні підходи до оцінювання ефективності та релевантності системи соціальної підтримки;

здійснити апробацію запропонованої методики оцінювання ефективності соціальної підтримки населення України в аспекті основних соціальних програм;

обґрунтувати необхідність запровадження нової моделі соціальної підтримки населення України;

запропонувати нові підходи до формування концепції соціальної підтримки, враховуючи проблеми, що суттєво знижують її ефективність;

змодельовати шляхи реформування системи соціальної підтримки за різними сценаріями;

оцінити запропоновану модель соціальної підтримки, порівняти її релевантність та ефективність із чинною;

розробити рекомендації щодо напрямів поточного та перспективного реформування соціальної підтримки в Україні, залежно від пріоритетності та можливості реалізації в сучасних соціально-економічних умовах.

Об'єктом дослідження є система соціальної підтримки населення України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади оцінювання та напрями реформування соціальної підтримки населення в Україні.

Приклад 2.

Тема дослідження: «Соціальне сирітство в Україні: демографічні аспекти».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретико-методичних засад дослідження соціального сирітства, оцінювання його стану та розроблення рекомендацій з вдосконалення політики протидії соціальному сирітству в Україні.

Відповідно до цієї мети у роботі поставлено і вирішено такі дослідницькі завдання:

аналіз та систематизація наявних досліджень з проблематики соціального сирітства, дослідження соціального сирітства в контексті дисфункцій сім'ї;

визначення основних форм і тенденцій розвитку осередків утримання та виховання соціальних сиріт;

аналіз тенденцій та демографічних чинників соціального сирітства в Україні (зокрема, побудова моделі взаємозв'язків рівня сирітства та його

основних чинників), а також становища сиріт в осередках їхньої утримання й виховання;

дослідження демографічних орієнтацій соціальних сиріт;

аналіз стану здоров'я сиріт та їхньої самозбережувальної поведінки;

розроблення ефективних напрямів політики протидії соціальному сирітству і його наслідкам та відповідних практичних рекомендацій;

оцінювання можливостей поширення сімейних форм виховання дітей-сиріт;

розробка заходів, які будуть сприяти соціальній адаптації сиріт у майбутньому дорослому житті.

Об'єктом дослідження є соціальне сирітство в Україні.

Предметом дослідження є соціально-демографічні чинники й наслідки соціального сирітства та науково-практичні засади політики протидії соціальному сирітству й полегшення адаптації дітей-сиріт у суспільстві.

Під час аналізу необхідно звернути увагу на: рівень узагальненості об'єкта дослідження; спосіб конкретизації предмета дослідження; формулювання мети як очікуваного результату наукової роботи; логіку побудови дослідницьких завдань та їхню відповідність меті.

Після аналізу наведених прикладів здобувачі вищої освіти об'єднуються у мінігрупи по 2 – 3 особи та виконують колективне завдання. Кожна мінігрупа вибирає одну з наведених тем і формує для неї об'єкт дослідження; предмет дослідження; мету дослідження; 3 – 4 дослідницькі завдання.

Перелік тем для роботи в мінігрупах:

1. Академічна доброчесність в освітньому середовищі закладів вищої освіти.

2. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти.

3. Формування освітньо-професійних очікувань здобувачів вищої освіти магістерського рівня.

Результати групової роботи обговорюються спільно з акцентом на логічну узгодженість елементів дослідження та коректність наукових формулювань.

Практичне завдання 3.2. Формування актуальності, об'єкта, предмета, мети та завдань власного наукового дослідження

На основі вибраної раніше індивідуальної теми дослідження у соціальній сфері обґрунтувати актуальність дослідження та розробити ключові структурні елементи наукового дослідження.

Мета завдання: закріплення здатності обґрунтовувати актуальність наукового дослідження в соціальній сфері, а також проектувати логічно цілісну структуру дослідження шляхом коректного формулювання об'єкта, предмета, мети та дослідницьких завдань відповідно до наукової проблеми й робочої гіпотези.

Методичні рекомендації

Актуальність дослідження є обов'язковим елементом наукової роботи, який відображає суспільну, наукову або практичну значущість вибраної теми. Вона демонструє, чому саме це дослідження є необхідним у сучасних умовах, які соціальні проблеми або суперечності воно призначене висвітлити та які наслідки може мати для розвитку соціальної сфери.

Формулювання актуальності має спиратися на аналіз сучасних соціальних процесів, статистичних тенденцій, змін у соціальній політиці, трансформацій соціальних інститутів або викликів, зумовлених кризовими явищами, цифровізацією, демографічними зрушеннями чи міграційними процесами. Актуальність не повинна зводитися до загальних тверджень, а має чітко окреслювати наукову проблему, яка потребує дослідження.

Після обґрунтування актуальності здобувач вищої освіти переходить до формування структури дослідження. Об'єкт дослідження визначають як широке соціальне явище або процес, у межах якого виникає наукова проблема. Предмет дослідження конкретизує об'єкт і відображає той аспект або взаємозв'язок, який безпосередньо вивчають. Мету дослідження формулюють як очікуваний результат наукової роботи, що логічно впливає з актуальності й предмета дослідження. Дослідницькі завдання деталізують мету та відображають послідовні етапи її досягнення.

Особливу увагу слід приділити узгодженості сформульованих елементів між собою та з раніше визначеною робочою гіпотезою дослідження.

У межах виконання завдання потрібно:
обґрунтувати актуальність вибраної теми дослідження у соціальній сфері;
сформулювати об'єкт дослідження;
визначити предмет дослідження;
сформулювати мету дослідження;
розробити 3 – 4 дослідницькі завдання, узгоджені з метою та робочою гіпотезою.

Результати виконання завдання подають у письмовій формі. Під час оцінювання враховують рівень обґрунтованості актуальності, наукову коректність формулювань, логічну цілісність структури дослідження та відповідність усіх елементів вибраній темі й гіпотезі.

Запитання для роздумів і обговорення

1. У чому полягає сутність наукового дослідження як системного процесу отримання нових знань?
2. Чим відрізняються фундаментальні та прикладні наукові дослідження?
3. Яка роль емпіричних досліджень у формуванні теоретичних узагальнень?
4. Чим відрізняється теоретичне дослідження від емпіричного?
5. Які особливості мають дослідження у соціальній сфері?
6. Чому правильний вибір теми є важливим для успішного виконання дослідження?
7. У чому полягає відмінність між прикладною та науковою проблемою?
8. Як взаємопов'язані тема, проблема та мета дослідження?
9. Чому об'єкт дослідження завжди є ширшим за предмет дослідження?
10. Які помилки найчастіше виникають під час формулювання предмету дослідження?
11. Як мета дослідження пов'язана із завданнями роботи?
12. Яку роль відіграє робоча гіпотеза в організації дослідницького процесу?
13. Як вибір методики дослідження залежить від характеру наукової проблеми?
14. Для чого необхідно складати робочий план наукового дослідження?

15. Чому узгодженість усіх елементів дослідження є запорукою його наукової коректності?

Тестові завдання з теми 3

1. Процес отримання нових знань шляхом цілеспрямованого вивчення явищ і процесів називають:

- а) аналізом;
- б) науковим дослідженням;
- в) спостереженням;
- г) експертизою.

2. Дослідження, спрямоване на отримання нових теоретичних знань без безпосередньої практичної мети, називають:

- а) прикладним;
- б) емпіричним;
- в) фундаментальним;
- г) експериментальним.

3. Дослідження, результати якого мають практичне застосування, називають:

- а) фундаментальним;
- б) прикладним;
- в) теоретичним;
- г) абстрактним.

4. Дослідження, що базується на спостереженні, вимірюванні та збиранні даних, є:

- а) теоретичним;
- б) емпіричним;
- в) концептуальним;
- г) прогностичним.

5. Широке соціальне явище або процес, у межах якого виникає дослідницька проблема, є:

- а) предметом дослідження;
- б) метою дослідження;

- в) об'єктом дослідження;
- г) завданням дослідження.

6. Конкретний аспект або властивість об'єкта, що безпосередньо вивчають, називають:

- а) предметом дослідження;
- б) гіпотезою;
- в) концепцією;
- г) проблемою.

7. Очікуваний результат, на досягнення якого спрямоване дослідження, – це:

- а) проблема;
- б) мета дослідження;
- в) предмет дослідження;
- г) аналіз.

8. Припущення, яке потребує наукової перевірки, називають:

- а) фактом;
- б) гіпотезою;
- в) теорією;
- г) концепцією.

9. Документ, що визначає послідовність виконання дослідження, називають:

- а) концепцією;
- б) робочим планом;
- в) методикою;
- г) інструкцією.

10. Узгодженість теми, проблеми, мети, об'єкта та предмета дослідження забезпечує:

- а) логічність дослідження;
- б) швидкість виконання роботи;
- в) обсяг дослідження;
- г) складність дослідження.

Тема 4. Науковий результат

Мета – формування у здобувачів вищої освіти здатності розуміти сутність наукового результату як завершального продукту дослідницької діяльності, визначати його достовірність, новизну та практичну користь, а також коректно формулювати результати дослідження відповідно до вимог наукової комунікації у соціальній сфері. Практичні заняття спрямовані на розвиток уміння аналізувати рівень новизни отриманих результатів, встановлювати їхню прикладну значущість та обґрунтовувати можливості впровадження у соціальній практиці.

Основні питання теми:

4.1. Результати наукового дослідження: види та вимоги.

4.2. Новизна наукових результатів та її різновиди.

Ключові слова: науковий результат, достовірність результату, практична значущість, впровадження результатів, наукова новизна, рівні новизни, види наукових результатів, апробація результатів, практичне застосування.

Рекомендована література: [1; 4; 8; 13; 17; 19].

Семінарське заняття 4.1. Наукові результати та їхнє подання в дослідженнях соціальної сфери

Мета заняття: осмислення сутності наукових результатів, їхнього місця у структурі наукового дослідження та особливостей подання результатів у науково-освітній і соціальній сфері. У процесі обговорення здобувачі аналізують, яким чином результати дослідження формують, формулюють, обґрунтовують та презентують, а також за якими критеріями визначається їхня наукова новизна і практична значущість.

Методичні рекомендації

У межах семінарського заняття розглядають роль наукових результатів як логічного завершення дослідницької роботи, їхній зв'язок з метою, завданнями та гіпотезою дослідження. Особливу увагу приділяють вимогам до коректності формулювання результатів, уникненню описовості та декларативності, а також відповідності результатів предметній області соціальних досліджень.

Доповіді здобувачі вищої освіти готують за однією з таких тем (за вибором):

1. Види та вимоги до формулювання наукових результатів.
2. Поняття як елемент наукової новизни: види понять та вимоги до їхнього формулювання.
3. Класифікація як елемент наукової новизни: види та правила формування.
4. Форми письмового й усного подання наукових досліджень.
5. Робочий план дослідження та його коригування в процесі роботи.
6. Основні види наукових результатів та їхня характеристика.
7. Критерії оцінювання новизни наукових результатів.
8. Способи підтвердження та практичного застосування наукових результатів.

У ході семінарського заняття передбачено обговорення доповідей, уточнення понять, аналіз прикладів формулювання наукових результатів у соціальних дослідженнях, а також колективне обговорення типових проблем, що виникають під час підготовки наукових статей і кваліфікаційних робіт.

Запитання для роздумів і обговорення

1. Що слід розуміти під науковим результатом у структурі дослідження?
2. Які види наукових результатів найчастіше зустрічаються у соціальних дослідженнях?
3. Чим відрізняються теоретичні та прикладні наукові результати?
4. Які вимоги висувають до формулювання наукових результатів?
5. Чому важливо уникати декларативності під час формулювання результатів дослідження?
6. Яким чином перевіряють достовірність отриманих наукових результатів?
7. Як визначають практичну корисність результатів дослідження?
8. Які форми документального підтвердження впровадження результатів дослідження існують?
9. У чому полягає сутність наукової новизни?
10. Які рівні новизни наукових результатів можна виокремити?
11. Чим відрізняється уточнення від розвитку або створення нового наукового положення?

12. Чому новизна повинна бути пов'язана з метою та завданнями дослідження?

13. Як співвідносять наукову новизну та практичну значущість дослідження?

14. Які типові помилки виникають під час формулювання наукової новизни?

15. Як результати дослідження можуть бути використані у соціальній сфері?

Тестові завдання з теми 4

1. Підсумок наукового дослідження, що містить нові знання або практичні рішення, називають:

- а) гіпотезою;
- б) науковим результатом;
- в) методикою;
- г) проблемою.

2. Властивість результату, що підтверджує його відповідність реальним даним та можливість перевірки, називають:

- а) новизною;
- б) достовірністю;
- в) актуальністю;
- г) практичністю.

3. Практична значущість наукового результату означає:

- а) складність дослідження;
- б) можливість його застосування на практиці;
- в) обсяг дослідження;
- г) тривалість роботи.

4. Документальне підтвердження впровадження результатів може бути подане у вигляді:

- а) рецензії;
- б) акту впровадження;
- в) плану дослідження;
- г) анотації.

5. Наукова новизна результату означає:

- а) його складність;
- б) його відмінність від уже відомих результатів;
- в) його обсяг;
- г) швидкість отримання результату.

6. До рівнів новизни наукового результату належить:

- а) уточнення існуючих положень;
- б) повторення відомих фактів;
- в) копіювання досліджень;
- г) опис відомих даних.

7. Створення нового наукового положення або підходу є прикладом:

- а) низького рівня новизни;
- б) високого рівня новизни;
- в) відсутності новизни;
- г) емпіричної перевірки.

8. Результат дослідження повинен бути узгоджений з:

- а) назвою університету;
- б) метою та завданнями дослідження;
- в) списком літератури;
- г) обсягом роботи.

9. Однією з вимог до наукових результатів є:

- а) складність формулювання;
- б) чіткість і конкретність;
- в) використання великої кількості термінів;
- г) описовість.

10. Апробація результатів дослідження означає:

- а) повторення дослідження;
- б) обговорення та перевірку результатів у науковому середовищі;
- в) скорочення дослідження;
- г) спрощення результатів.

Тема 5. Методологія та методи наукового дослідження у соціальній сфері

Мета – формування у здобувачів вищої освіти здатності свідомо добирати та застосовувати загальнонаукові, емпіричні й теоретичні методи дослідження у процесі вивчення соціальних явищ і процесів, розуміти роль методологічних принципів і підходів у побудові дослідницької логіки, а також формувати й коректно використовувати наукові поняття та класифікації у дослідженнях соціальної сфери. Практичні заняття спрямовані на розвиток уміння обґрунтовувати вибір методів дослідження, аналізувати понятійний апарат дослідження та формувати логічно узгоджену систему наукових категорій.

Основні питання:

5.1. Загальнонаукові методи дослідження.

5.2. Методологічні принципи та підходи.

5.3. Методи емпіричного та теоретичного дослідження у соціальній сфері.

5.4. Методика роботи з поняттями.

Ключові слова: загальнонаукові методи, аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування, моделювання, методологічні підходи, системний підхід, емпіричні методи, теоретичні методи, герменевтичні методи, тестування, поняття, класифікація, визначення, узагальнення понять.

Рекомендована література: [1; 4; 6; 8; 13; 17; 19; 22].

Практичні завдання

Практичне завдання 5.1. Застосування методу узагальнення для формування та розмежування наукових понять

Користуючись наведеними далі визначеннями, за допомогою методу наукового узагальнення сформулюйте та порівняйте поняття «освітній менеджмент» і «менеджмент освіти».

Мета завдання: формування уміння застосовувати метод узагальнення для побудови складених наукових понять, розкривати відмінності у їхньому змістовному наповненні залежно від логіки поєднання базових термінів, а також коректно формулювати дефініції, що використовують у науково-освітніх дослідженнях соціальної сфери.

Допоміжний матеріал

Освіта – соціальний інститут і процес цілеспрямованого навчання, виховання та розвитку особистості, спрямований на формування знань, компетентностей, цінностей і соціальних ролей, необхідних для життя та професійної діяльності в суспільстві.

Освіта – сфера суспільної діяльності, що охоплює систему закладів, освітніх програм, стандартів, управлінських і фінансових механізмів, спрямованих на забезпечення доступу населення до освітніх послуг.

Менеджмент – система принципів, форм, методів та інструментів управління організаціями, процесами та ресурсами з метою досягнення визначених цілей і підвищення ефективності діяльності.

Менеджмент – цілеспрямована управлінська діяльність, що передбачає планування, організацію, мотивацію, координацію та контроль для забезпечення результативного функціонування соціально-економічних систем.

Методичні рекомендації

Метод узагальнення у формуванні наукових понять полягає в логічному поєднанні сутнісних ознак базових категорій у нове складене поняття. Важливо враховувати, що зміна порядку поєднання термінів може зумовлювати зміну наукового акценту та смислового наповнення поняття, навіть якщо використовують ті самі базові слова.

У межах цього завдання необхідно усвідомити, що поняття «освітній менеджмент» і «менеджмент освіти» не є тотожними. Вони відображають різні рівні та аспекти управління у сфері освіти, що має принципове значення для коректного використання цих категорій у наукових дослідженнях.

Для виконання завдання необхідно:

1. Проаналізувати наведені визначення понять «освіта» та «менеджмент», виокремивши їхні ключові сутнісні ознаки.
2. На основі узагальнення цих ознак сформулювати поняття «освітній менеджмент», акцентуючи увагу на управлінні процесами та діяльністю в межах освітніх організацій.
3. На основі узагальнення тих самих базових ознак сформулювати поняття «менеджмент освіти», підкресливши управління освітою як соціальною сферою та системою.
4. Порівняти отримані поняття, звернувши увагу на відмінності в: об'єкті управління; рівні управлінських рішень; масштабі та сфері застосування.

5. Оцінити наукову й прикладну придатність кожного поняття, зазначивши, у яких дослідженнях соціальної сфери доцільно використовувати кожну з дефініцій.

Запитання для роздумів і обговорення

1. У чому полягає роль методів дослідження у формуванні наукових знань?

2. Чим відрізняються загальнонаукові методи від спеціальних методів соціальних досліджень?

3. Як взаємодіють аналіз і синтез у процесі наукового дослідження?

4. У чому відмінність між індуктивним і дедуктивним підходами у дослідженні?

5. Яку роль відіграє моделювання у вивченні соціальних процесів?

6. Чому системний підхід є важливим у соціальних дослідженнях?

7. Як хронологічний підхід допомагає досліджувати розвиток соціальних явищ?

8. У чому полягає сутність соціокультурологічного підходу у дослідженнях?

9. Які методи належать до емпіричних у соціальних дослідженнях?

10. Чим відрізняються емпіричні та теоретичні методи дослідження?

11. Які можливості й обмеження має тестування як метод дослідження?

12. Яку роль відіграють герменевтичні методи у дослідженні соціальних явищ?

13. Чому коректне формування понять є важливим для наукового дослідження?

14. Чим відрізняються родові та видові поняття?

15. Які вимоги висувають до побудови наукових класифікацій?

Тестові завдання з теми 5

1. Метод дослідження, що передбачає розкладання об'єкта на складові частини, називають:

а) синтез;

б) аналіз;

в) моделювання;

г) класифікація.

2. Поєднання окремих елементів у цілісну систему називають:

- а) індукцією;
- б) синтезом;
- в) дедукцією;
- г) абстрагуванням.

3. Метод пізнання, за якого роблять висновок від окремих фактів до загальних положень, називають:

- а) дедукція;
- б) індукція;
- в) аналогія;
- г) синтез.

4. Метод, що передбачає побудову спрощеної моделі реального об'єкта, називають:

- а) класифікація;
- б) аналіз;
- в) моделювання;
- г) тестування.

5. Методологічний підхід, що розглядає об'єкт як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, називають:

- а) інформаційний;
- б) системний;
- в) культурологічний;
- г) хронологічний.

6. До емпіричних методів дослідження належить:

- а) синтез;
- б) тестування;
- в) абстрагування;
- г) моделювання.

7. Герменевтичні методи дослідження пов'язані з:

- а) математичним аналізом;
- б) інтерпретацією текстів і смислів;
- в) статистичними розрахунками;
- г) вимірюванням показників.

8. Поняття, яке охоплює ширший клас об'єктів, називають:

- а) видовим;
- б) родовим;
- в) частковим;
- г) конкретним.

9. Процес переходу від конкретних понять до більш загальних називають:

- а) обмеженням понять;
- б) узагальненням понять;
- в) класифікацією;
- г) моделюванням.

10. Класифікація у науковому дослідженні означає:

- а) опис явища;
- б) упорядкування об'єктів за певними ознаками;
- в) створення моделей;
- г) порівняння результатів.

Змістовий модуль 2. Основні аспекти наукової діяльності у соціальній сфері

Тема 6. Організація наукової діяльності та наукових досліджень

Мета – формування у здобувачів вищої освіти цілісного уявлення про організацію наукової діяльності, її основні види та форми реалізації, особливості інституційного забезпечення науки, а також механізми професійного становлення науковця та сучасні джерела фінансування науково-дослідної діяльності. Практичні заняття спрямовані на розвиток умінь орієнтуватися у структурі наукової сфери, аналізувати можливості професійного розвитку у науці та оцінювати інструменти фінансової підтримки досліджень.

Основні питання:

- 6.1. Поняття наукової діяльності, її види.
- 6.2. Форми організації науково-дослідної діяльності.
- 6.3. Шлях становлення та розвитку професіонала у науковій діяльності.
- 6.4. Форми фінансування науково-дослідницької діяльності.

Ключові слова: наукова діяльність, науково-дослідна діяльність, науково-педагогічна діяльність, наукові установи, науковий працівник, науковий ступінь, аспірантура, докторантура, грантове фінансування, наукові проекти, НДР, фінансування досліджень.

Рекомендована література: [1; 4; 7; 8; 13; 17; 30].

Практичні завдання

Практичне завдання 6.1. Формування заявки (запиту) на одержання гранту для фінансування наукового дослідження

У малих групах необхідно розробити заявку (запит) на отримання гранту для фінансування групового наукового дослідження у соціальній сфері з урахуванням загальноприйнятих вимог до структури та змісту грантових проектів.

Мета завдання: формування уміння проектувати науково-дослідницьку діяльність у форматі грантового проекту, логічно структурувати заявку на фінансування, обґрунтовувати актуальність проблеми, мету, завдання, методи, очікувані результати та бюджет наукового дослідження відповідно до вимог грантодавців.

Методичні рекомендації

У сучасній системі організації науки грантове фінансування є одним із ключових інструментів підтримки наукових досліджень. Здатність підготувати якісну заявку на грант розглядають як важливу складову професійної компетентності науковця. Як зазначають дослідники у сфері грантової діяльності, уміння складати грантові запити не зводять до формального заповнення шаблону, а формують через практичне опанування логіки аргументації, орієнтацію на експертну оцінку та врахування очікувань грантодавця.

Структура заявки на грант зазвичай охоплює титульний аркуш, анотацію проекту, відомості про організацію-заявника, обґрунтування проблеми, формулювання мети й завдань, опис методів реалізації проекту, механізми оцінювання результатів, план подальшого фінансування та бюджет. Кожен зі структурних елементів виконує окрему функцію й має бути логічно пов'язаний з іншими складниками заявки.

Під час виконання завдання необхідно виходити з розуміння грантової заявки як цілісного науково-організаційного документа, що поєднує

дослідницьку та прикладну логіку. У центрі заявки має перебувати чітко сформульована соціальна проблема, актуальність якої підтверджується суспільними викликами, статистичними даними або результатами попередніх досліджень.

Формулювання мети проєкту необхідно здійснювати таким чином, щоб вона відображала очікуваний науковий або соціальний результат і була узгодженою з проблемою дослідження. Завдання проєкту мають конкретизувати мету та бути такими, що піддаються перевірці. Опис методів реалізації проєкту необхідно спрямувати на демонстрацію наукової обґрунтованості вибраних підходів, логіки дослідницького процесу та компетентності виконавців.

Окрему увагу необхідно приділити прозорості бюджету та механізмам оцінювання результатів, оскільки саме ці складники часто є визначальними під час експертного розгляду грантових заявок. Також необхідно обґрунтувати сталість результатів проєкту та можливості їхнього подальшого розвитку після завершення грантового фінансування.

Заявка на отримання гранту має чітко структурований характер і складається з низки взаємопов'язаних розділів, кожен з яких виконує окрему функцію у поданні наукового проєкту та забезпеченні його зрозумілості для експертів грантодавчої організації.

Структура та зміст заявки (запиту) на отримання гранту:

1. Титульний аркуш. Виконує ідентифікаційну функцію та містить основні відомості про проєкт і суб'єктів його реалізації. У цьому розділі необхідно зазначити назву проєкту, організацію-заявника та організацію-виконавця, інформацію про підтримуючу організацію (за наявності), дані про керівника проєкту, терміни реалізації та загальну вартість проєкту. Коректне оформлення титульного аркуша забезпечує однозначну ідентифікацію проєкту серед інших заявок.

2. Анотація проєкту є стислим викладом сутності проєкту та слугує основним джерелом первинного ознайомлення рецензента з його змістом. У ній необхідно лаконічно відобразити інформацію про виконавців проєкту, його цільову аудиторію, актуальність, очікувані результати, загальну логіку реалізації та необхідний обсяг фінансування. Якість анотації значною мірою визначає перше враження про проєкт і впливає на подальше рішення щодо його розгляду.

3. Вступ (характеристика організації-заявника). У ньому подають інформація про організацію, яка ініціює подання заявки. Необхідно висвітлити мету та завдання організації, основні етапи її розвитку, наявні

фінансові та кадрові ресурси, ключові досягнення, досвід реалізації попередніх проєктів, а також факти отримання фінансової підтримки в минулому. Цей розділ формує уявлення про інституційну спроможність заявника та рівень його надійності як виконавця проєкту.

4. Постановка проблеми або обґрунтування потреби. Даний розділ присвячений науково та соціально обґрунтованому опису проблеми, вирішення якої є метою проєкту. Необхідно чітко сформулювати проблему, визначити її масштаби, причини виникнення та наслідки, а також обґрунтувати доцільність залучення грантових коштів. Окремо слід окреслити напрями використання фінансування відповідно до поставленої проблеми.

5. Мета і завдання проєкту. У цьому розділі формують мету проєкту як узагальнений очікуваний результат його реалізації. Завдання проєкту повинні конкретизувати шляхи досягнення мети, бути логічно пов'язаними між собою, чіткими та такими, що піддаються перевірці. Узгодженість мети і завдань є важливим критерієм оцінювання наукової та практичної обґрунтованості проєкту.

6. Методи реалізації проєкту. Розділ методів відображає інструментарій та організаційну логіку виконання проєкту. Необхідно описати схему організації робіт, календарний план реалізації, використані методи дослідження або впровадження, а також обґрунтувати їх вибір. За доцільності можуть бути зазначені альтернативні методи та причини відмови від них. Цей розділ демонструє професійну компетентність виконавців проєкту.

7. Оцінювання результатів і звітність. У цьому розділі визначають підходи до оцінювання ефективності реалізації проєкту. Необхідно описати критерії досягнення мети, механізми моніторингу виконання завдань, суб'єктів оцінювання, а також форми та періодичність звітності щодо результатів діяльності та використання фінансових ресурсів. Прозорість цього розділу є важливою умовою довіри з боку грантодавця.

8. Подальше фінансування та сталість проєкту. Розділ присвячений обґрунтуванню можливостей продовження або розвитку результатів проєкту після завершення грантового фінансування. Необхідно зазначити потенційні джерела додаткових ресурсів, механізми інтеграції результатів у практичну діяльність та перспективи довгострокового функціонування проєкту.

9. Бюджет проекту. Він відображає фінансову структуру проекту та повинен бути детальним, обґрунтованим і прозорим. У ньому необхідно вказати обсяг коштів, що запитують у грантодавця, напрями їхнього використання, інші джерела фінансування, безоплатні внески, а також співвідношення витрат на оплату праці, податки та інші статті. Коректно складений бюджет є одним із ключових чинників успішного розгляду заявки.

Запитання для роздумів і обговорення

1. У чому полягає сутність наукової діяльності як особливого виду професійної діяльності?
2. Які основні види наукової діяльності можна виокремити та чим вони відрізняються?
3. Яку роль відіграють наукові установи у розвитку науки в Україні?
4. Чим відрізняється науково-педагогічна діяльність від науково-дослідної?
5. Які форми організації науково-дослідної діяльності є найбільш поширеними у сучасних умовах?
6. Яку роль відіграє Національна академія наук України у розвитку наукових досліджень?
7. Яким є типовий шлях професійного становлення молодого науковця?
8. Чим відрізняються наукові ступені та вчені звання?
9. Які можливості відкриває навчання в аспірантурі та докторантурі?
10. Які сучасні виклики стоять перед молодими науковцями?
11. Які основні джерела фінансування наукових досліджень існують в Україні?
12. У чому полягають переваги грантового фінансування досліджень?
13. Які труднощі можуть виникати під час підготовки грантових заявок?
14. Як співпраця науки й бізнесу впливає на розвиток досліджень?
15. Які напрями розвитку науки є пріоритетними у сучасному суспільстві?

Тестові завдання з теми 6

1. Діяльність, спрямована на отримання нових знань та їх практичне застосування, називають:

- а) освітня;
- б) наукова;
- в) виробнича;
- г) управлінська.

2. Діяльність, що поєднує дослідження та навчальний процес у закладах освіти, називають:

- а) науково-організаційна;
- б) науково-педагогічна;
- в) виробнича;
- г) адміністративна.

3. Установу, що координує фундаментальні дослідження в Україні, називають:

- а) Міністерство освіти і науки;
- б) Національна академія наук України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Національний банк України.

4. Особу, яка професійно здійснює наукову діяльність, називають:

- а) дослідник-практик;
- б) науковий працівник;
- в) менеджер проєкту;
- г) консультант.

5. Початковим етапом професійної наукової кар'єри після магістратури є вступ до:

- а) бакалаврату;
- б) аспірантури;
- в) докторантури;
- г) стажування.

6. Фінансування наукових досліджень, яке здійснюють на конкурсній основі, називають:

- а) бюджетне фінансування;
- б) госпдоговірне фінансування;
- в) грантове фінансування;
- г) спонсорська допомога.

7. Науково-дослідна робота, що виконують за договором із замовником, називають:

- а) фундаментальна НДР;
- б) госпдоговірна НДР;
- в) освітня НДР;
- г) теоретична НДР.

8. Документ, що подають для отримання грантового фінансування, називають:

- а) звіт;
- б) заявка на грант;
- в) технічне завдання;
- г) науковий план.

9. Найвищим науковим ступенем в Україні є ступінь:

- а) магістра;
- б) доктора філософії;
- в) доктора наук;
- г) професора.

10. Головною метою грантового фінансування є:

- а) підтримка комерційної діяльності;
- б) фінансування наукових та інноваційних проєктів;
- в) підтримка адміністративних витрат;
- г) фінансування навчального процесу.

Тема 7. Технологія роботи з науковою інформацією

Мета – формування у здобувачів вищої освіти здатності здійснювати цілеспрямований пошук, відбір та наукове оброблення інформації у процесі підготовки дослідження, а також уміння систематизувати

результати опрацювання джерел і подавати їх у різних формах наукової комунікації. Практичні заняття спрямовані на розвиток навичок роботи з науковими джерелами, підготовки наукових оглядів, коректного цитування, узагальнення отриманої інформації та оформлення результатів дослідження у вигляді статей, доповідей та інших форм подання наукової інформації.

Основні питання:

7.1. Етапи роботи з літературою в процесі наукового дослідження.

7.2. Наукове оброблення інформації.

7.3. Форми та методи подання наукової інформації.

Ключові слова: інформаційний пошук, наукові джерела, бібліографія, анотація, конспект, науковий огляд, цитування, систематизація інформації, наукова стаття, тези доповіді, подання результатів дослідження.

Рекомендована література: [1; 4; 7; 8; 13; 17; 19; 24].

Практичні завдання

Практичне завдання 7.1. Аналіз наукових джерел

На основі вибраної раніше індивідуальної теми наукового дослідження у соціальній сфері здійснити аналіз наукових джерел, що відображають сучасні підходи до вивчення відповідної проблематики.

Мета завдання: формування здатності здійснювати науковий пошук, критично аналізувати наукові джерела, зіставляти різні дослідницькі підходи та виявляти недостатньо вивчені аспекти соціальних проблем як основу для подальшого наукового дослідження.

Методичні рекомендації

Аналіз наукових джерел є обов'язковим етапом наукового дослідження, що забезпечує обґрунтованість актуальності теми, коректність формулювання проблеми, гіпотези та дослідницьких завдань. Робота з літературою дозволяє визначити ступінь наукової розробленості проблеми, простежити еволюцію наукових поглядів, а також виявити прогалини, які потребують подальшого дослідження.

У межах виконання завдання рекомендують аналізувати наукові статті, монографії, дисертації та автореферати дисертацій, у яких розглядають теоретичні, методологічні або прикладні аспекти вибраної

соціальної проблеми. Особливу увагу слід приділяти роботам, що містять аналітичні огляди, результати емпіричних досліджень, статистичні узагальнення та авторські інтерпретації соціальних процесів.

Для добору наукових джерел рекомендовано використовувати авторитетні електронні наукові ресурси. Зокрема, доцільним є звернення до репозитарію Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (<http://www.repository.hneu.edu.ua/>), який містить повні тексти наукових статей, монографій, дисертацій та авторефератів. Також рекомендовано використовувати міжнародну наукову мережу ResearchGate (<https://www.researchgate.net/search/publication?q=>), що забезпечує доступ до сучасних досліджень українських і зарубіжних науковців, та сервіс Google Академія (<https://scholar.google.com.ua/>), який дозволяє здійснювати пошук наукових публікацій за ключовими словами, темою дослідження або прізвищами авторів, а також оцінювати наукову впливовість джерел.

Під час аналізу літератури необхідно не лише узагальнювати зміст окремих публікацій, а й порівнювати підходи різних авторів, звертаючи увагу на відмінності у трактуванні понять, методах дослідження та отриманих результатах.

Таким чином, у межах виконання завдання необхідно:

дібрати 6 – 8 наукових джерел за темою власного дослідження у соціальній сфері;

здійснити короткий аналітичний огляд кожного джерела з акцентом на предмет дослідження та основні висновки автора;

проаналізувати підходи різних авторів до дослідження вибраної соціальної проблеми, визначивши спільні та відмінні позиції;

встановити, які аспекти проблеми є недостатньо висвітленими або залишаються дискусійними;

узагальнити результати аналізу, показавши, яким чином вони обґрунтовують доцільність і напрям власного дослідження.

Практичне завдання 7.2. Аналітичний огляд наукової статті

На основі однієї з наукових статей, відібраних у межах виконання практичного завдання 7.1, необхідно підготувати аналітичний огляд, спрямований на глибоке осмислення змісту дослідження, логіки авторського викладу та системи аргументації.

Мета завдання: формування уміння здійснювати аналітичне читання наукових текстів, виділяти ключові проблеми та питання дослідження,

інтерпретувати авторські судження, аналізувати аргументацію й коректно відтворювати науковий зміст у власному аналітичному викладенні.

Методичні рекомендації

Аналітичний огляд є формою наукової роботи з текстом, що передбачає не простий переказ змісту, а систематизований аналіз основних ідей автора, проблемного поля дослідження, логіки міркувань та використаних аргументів. У процесі підготовки огляду необхідно звертати увагу на те, які соціальні проблеми порушує автор, як він їх інтерпретує, які аспекти розглядає детальніше, а також на чому робить основні акценти.

Аналітичний огляд має відображати різні аспекти авторських суджень, зокрема: фіксацію основних проблем і питань, що аналізують; виклад системи аргументації; перелік супутніх питань, які розглядають паралельно; акцентування ключових положень, до яких автор неодноразово повертається у різних частинах роботи.

Для забезпечення наукової коректності та стилістичної цілісності викладення під час написання аналітичного огляду рекомендовано використовувати типові лінгвістичні конструкції наукового мовлення.

Рекомендовані мовні конструкції для аналітичного огляду

Акцентування основних проблем і питань, які аналізує автор: автор розглядає питання ...; окреслює питання, пов'язані з ...; аналізує проблемами ...; розкриває своє розуміння ...; викладає основні положення ...; веде мову про

Фіксація проблем, які виокремлює автор: автор підкреслює, наголошує на важливості ...; вказує на ...; приділяє особливу увагу ...; концентрує особливу увагу на ...; зосереджує увагу на

Перерахування питань, які одночасно розглядає автором: згадує про ...; зазначає, що ...; крім того, автор зауважує

Викладення системи авторської аргументації з використанням фактичного матеріалу: автор протиставляє ...; порівнює ...; аргументує свою думку, спираючись на ...; ілюструє свої висновки ...; спирається на класифікацію, запропоновану ...; наводить приклади та статистичні дані, які свідчать про ...; посиляється на праці ...; підтверджує

Фіксація концептуально важливих положень, до яких автор повертається неодноразово: автор спеціально кілька разів зупиняється на ...; постійно повертається до думки про ...; неодноразово звертає увагу на ...; особливо наголошує на тому, що

У межах виконання завдання необхідно:
вибрати одну наукову статтю з переліку джерел, дібраних раніше;
визначити основну проблему та коло питань, які аналізує автор;
відтворити логіку авторського викладу та систему аргументації;
проаналізувати, на які аспекти проблеми автор робить головні акценти;
підготувати аналітичний огляд із використанням наукових мовних конструкцій.

Запитання для роздумів і обговорення

1. У чому полягає різниця між науковим і звичайним інформаційним пошуком?
2. Які етапи роботи з літературними джерелами є ключовими у науковому дослідженні?
3. Які критерії слід використовувати під час добору наукових джерел?
4. Яким чином формують бібліографію у науковій роботі?
5. Яку роль відіграє анотація у науковій комунікації?
6. У чому полягає відмінність між конспектом, виписками та науковим оглядом?
7. Чому важливо здійснювати систематизацію інформації під час роботи з джерелами?
8. Які помилки найчастіше виникають під час цитування наукових праць?
9. Яким чином можна уникнути плагіату у процесі використання джерел?
10. Які форми подання результатів дослідження є найбільш поширеними?
11. У чому полягають особливості структурування наукової статті?
12. Яка різниця між монографією, статтею та тезами доповіді?
13. Чому важливо адаптувати форму подання результатів до цільової аудиторії?
14. Яку роль відіграють презентації у поданні результатів дослідження?
15. Як цифрові ресурси змінили процес роботи з науковою інформацією?

Тестові завдання з теми 7

1. Процес пошуку, відбору та отримання необхідних даних із різних джерел називають:

- а) аналіз інформації;
- б) інформаційний пошук;
- в) оброблення даних;
- г) узагальнення.

2. Коротке викладення змісту наукової праці називають:

- а) рецензією;
- б) анотацією;
- в) конспектом;
- г) звітом.

3. Систематизований перелік використаних джерел у науковій роботі – це:

- а) каталог;
- б) бібліографія;
- в) архів;
- г) база даних.

4. Узагальнення результатів досліджень різних авторів із певної проблематики називають:

- а) виписка;
- б) науковий огляд;
- в) конспект;
- г) анотація.

5. Коректне використання фрагментів чужих праць із зазначенням джерела називають:

- а) копіюванням;
- б) цитуванням;
- в) компіляцією;
- г) редагуванням.

6. Первинне оброблення інформації передбачає:

- а) формування висновків;
- б) узагальнення результатів;
- в) систематизацію та впорядкування матеріалів;
- г) публікацію результатів.

7. Основною формою публікації результатів дослідження у науці є:

- а) навчальний посібник;
- б) наукова стаття;
- в) реферат;
- г) звіт.

8. Коротке повідомлення про результати дослідження на конференції подають у формі:

- а) монографії;
- б) дисертації;
- в) тез доповіді;
- г) звіту.

9. Розгорнуте наукове дослідження, присвячене одній темі, називають:

- а) монографією;
- б) статтею;
- в) анотацією;
- г) рецензією.

10. Логічне впорядкування частин наукової роботи відповідно до вимог наукового стилю називають:

- а) форматуванням;
- б) структуруванням;
- в) редагуванням;
- г) узагальненням.

Тема 8. Організація та проведення досліджень у соціальній сфері

Мета – формування у здобувачів вищої освіти здатності аналізувати показники, що характеризують стан і розвиток соціальної сфери на різних рівнях, а також набуття умінь планувати та організовувати дослідження

соціальних процесів із використанням статистичних та соціологічних методів. Практичні заняття спрямовані на розвиток навичок добору релевантних соціальних показників, інтерпретації статистичних даних, розуміння структури соціологічного дослідження та коректного застосування методів збору й аналізу інформації у соціальній сфері.

Основні питання:

8.1. Аналіз показників, що характеризують соціальну сферу на макро- та мезорівнях.

8.2. Організація та проведення соціологічного дослідження.

Ключові слова: соціальна сфера, соціальні показники, макрорівень, мезорівень, рівень життя населення, зайнятість, соціальний захист, соціологічне дослідження, програма дослідження, анкетне опитування, інтерв'ю, спостереження, соціологічний експеримент.

Рекомендована література: [1; 4; 7; 8; 15; 16; 19; 21; 24].

Практичні завдання

Практичне завдання 8.1. Добір статистичних показників для аналізу соціальних проблем

Необхідно вибрати одну із запропонованих тем соціальних досліджень та визначити перелік статистичних показників, за допомогою яких може бути охарактеризоване відповідне соціальне явище або процес.

Мета завдання: формування здатності пов'язувати соціальні проблеми з відповідними статистичними показниками, що використовують для їхнього опису та аналізу в межах макро- та мезорівня соціальної сфери, а також розвиток навичок орієнтації у відкритих джерелах офіційної та аналітичної статистики.

Методичні рекомендації

Для вибраної теми необхідно визначити перелік статистичних показників, за допомогою яких може бути охарактеризовано відповідне соціальне явище або процес. Завдання не передбачає збирання первинних даних, виконання розрахунків або застосування статистичних методів аналізу. Основну увагу зосереджують на логіці добору показників та розумінні їхнього змістовного зв'язку з проблематикою дослідження.

У процесі виконання завдання необхідно:

визначити, яке соціальне явище або процес лежить в основі вибраної теми;

підібрати перелік статистичних показників, що використовують для його опису в офіційній або аналітичній статистиці;

зазначити джерела, в яких можуть бути отримані відповідні статистичні дані;

коротко пояснити, які аспекти соціальної проблеми відображає кожен показник.

Перелік тем для групової роботи:

1. Рівень та структура зайнятості населення.
2. Безробіття та його соціально-економічні характеристики.
3. Доходи та витрати домогосподарств.
4. Рівень життя населення та бідність.
5. Демографічна структура населення та демографічні зміни.
6. Міграційні процеси населення.
7. Соціальний захист і соціальне забезпечення населення.
8. Освітній рівень населення.
9. Стан охорони здоров'я населення.
10. Структура сімей та домогосподарств.

Аналіз статистичних показників є базовим етапом дослідження соціальної сфери, оскільки дозволяє кількісно описати соціальні явища, виявити їхні масштаби, структуру та загальні тенденції розвитку. Добір показників має бути здійснено з урахуванням змісту досліджуваної проблеми та рівня аналізу, на якому її розглядають.

Під час роботи над завданням рекомендовано орієнтуватися на такі приклади показників відповідно до тем дослідження.

Для тем, пов'язаних із зайнятістю та безробіттям, доцільно використовувати показники рівня зайнятості населення, рівня безробіття за методологією МОП, структури зайнятих за видами економічної діяльності, тривалості безробіття, частки молоді серед безробітних.

У межах аналізу доходів, витрат і рівня життя населення релевантними є показники середньодушових доходів, структури грошових витрат домогосподарств, рівня бідності, мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму, індексу споживчих цін.

Для демографічної тематики можуть бути використані показники чисельності населення, вікової структури, коефіцієнтів народжуваності

та смертності, природного та міграційного приросту, середньої очікуваної тривалості життя.

У дослідженнях міграційних процесів доцільно звертати увагу на обсяги внутрішньої та зовнішньої міграції, кількість внутрішньо переміщених осіб, міграційне сальдо, регіональний розподіл мігрантів.

Для аналізу соціального захисту та соціального забезпечення використовують показники кількості отримувачів соціальних виплат, обсягів соціальних трансфертів, структури соціальних видатків бюджету, охоплення населення програмами соціальної підтримки.

Тематика освіти може бути охарактеризована за допомогою показників рівня охоплення освітою, кількості здобувачів вищої освіти за рівнями освіти, частки населення з вищою освітою, мережі закладів освіти.

Стан охорони здоров'я населення відображають через показники захворюваності, смертності, забезпеченості медичними кадрами, доступності медичних послуг, витрат на охорону здоров'я.

Під час добору статистичних даних рекомендовано використовувати відкриті офіційні та аналітичні ресурси, зокрема: Державну службу статистики України; офіційні ресурси міністерств і центральних органів виконавчої влади (МОН, МОЗ, Мінсоцполітики); Національний банк України; статистичні та аналітичні матеріали міжнародних організацій (ООН, Світовий банк, МОП, Євростат); аналітичні звіти дослідницьких центрів і міжнародних проєктів.

Виконання завдання дозволяє усвідомити, що коректно підібрані статистичні показники є необхідною емпіричною основою для подальшого аналізу соціальних тенденцій, формування гіпотез і розроблення програм соціологічних та соціально-економічних досліджень у соціальній сфері.

Практичне завдання 8.2. Добір, опис та аналітичне осмислення статистичних даних у дослідженнях соціальної сфери

На основі вибраної раніше індивідуальної теми наукового дослідження у соціальній сфері здійснити добір, опис і аналітичне осмислення статистичних даних, що характеризують досліджувану соціальну проблему на макро- та/або мезорівнях.

Мета завдання: формування уміння працювати з офіційною та аналітичною статистичною інформацією, добирати релевантні соціальні показники відповідно до наукової проблеми й робочої гіпотези, інтерпретувати статистичні дані та використовувати їх для обґрунтування наукових висновків у дослідженнях соціальної сфери.

Методичні рекомендації

Статистичні дані є важливим емпіричним підґрунтям наукових досліджень у соціальній сфері, оскільки дозволяють кількісно охарактеризувати соціальні процеси, виявити тенденції, структурні зрушення та відмінності між соціальними групами, регіонами або періодами часу. У межах цього завдання здобувачі вищої освіти працюють виключно з вторинними даними, отриманими з офіційних і аналітичних джерел, без проведення первинних соціологічних досліджень.

Добір статистичних показників має здійснюватися з урахуванням обраної наукової проблеми, сформульованої раніше робочої гіпотези та результатів теоретичного аналізу літератури. Показники повинні відображати суттєві характеристики досліджуваного соціального явища або процесу та бути релевантними завданням дослідження.

У процесі виконання завдання необхідно:

визначити, які статистичні показники найбільш повно характеризують вибрану соціальну проблему (демографічні, соціально-економічні, освітні, ринкові, показники рівня життя, зайнятості, міграції, соціального захисту тощо);

дібрати 2 – 4 джерела офіційної або аналітичної статистики (Державна служба статистики України, Міністерство освіти і науки України, Національний банк України, міжнародні організації, аналітичні та експертні звіти);

для кожного використаного джерела описати: назву та тип джерела; період, за який наведено статистичні дані; конкретні показники, що використовують у дослідженні; обґрунтування релевантності обраних показників темі та гіпотезі дослідження; коротко охарактеризувати динаміку показників або відмінності між соціальними групами, регіонами чи періодами часу.

На основі дібраних статистичних матеріалів необхідно здійснити їхнє аналітичне осмислення, яке передбачає:

інтерпретацію статистичних даних з позицій соціальної науки;

пояснення соціальних тенденцій і процесів, які відображають наведені показники;

аналіз того, чи підтверджують статистичні спостереження сформульовану робочу гіпотезу або потребують її уточнення;

співвіднесення отриманих статистичних узагальнень з науковими підходами та висновками, розглянутими в теоретичному огляді.

У межах завдання дозволяють застосування описового аналізу, порівняння показників у часі або між групами, а також логічні узагальнення. Не допускають використання вигаданих даних, складних статистичних методів, формул і математичних моделей.

Практичне завдання 8.3. Проєктування програми соціального дослідження у соціальній сфері

Необхідно розробити програму соціального дослідження, спрямовану на комплексне вивчення вибраної соціальної проблеми. Завдання орієнтоване на формування цілісного уявлення про логіку організації соціального дослідження та послідовність переходу від теоретичного аналізу до емпіричного рівня наукового пізнання.

Мета завдання: формування здатності проєктувати програму соціального дослідження у соціальній сфері, обґрунтовувати її методологічні та процедурні компоненти, забезпечувати логічну узгодженість між проблемою, гіпотезою, метою, завданнями та методами дослідження.

Методичні рекомендації

Програма соціального дослідження є основним методологічним документом, що визначає наукову логіку, структуру та послідовність дослідницької роботи. Вона виконує функцію «дорожньої карти» дослідження, забезпечуючи внутрішню узгодженість усіх його елементів і мінімізуючи ризики методологічних помилок.

У соціальних дослідженнях програма дозволяє чітко окреслити, які соціальні явища або процеси вивчають, у яких межах і за допомогою яких наукових інструментів. Навіть за умови відсутності фактичного збирання первинних емпіричних даних, розроблення програми дослідження є необхідним етапом підготовки наукової статті або кваліфікаційної роботи, оскільки демонструє рівень методологічної культури здобувача вищої освіти.

У межах виконання цього завдання необхідно:

визначити мету соціального дослідження, яка має впливати з раніше сформульованої наукової проблеми та відображати очікуваний науковий результат;

сформулювати 2 – 3 завдання соціального дослідження, що деталізують мету та відображають основні етапи її досягнення;

уточнити об'єкт соціального дослідження як ширший соціальний процес або явище, у межах якого виникає досліджувана проблема;

сформулювати предмет соціального дослідження, який конкретизує об'єкт і відображає ті аспекти, взаємозв'язки або характеристики, що підлягають аналізу;

обґрунтувати тип соціологічного дослідження (описове, пояснювальне або аналітичне), пояснивши його відповідність поставленій меті та гіпотезі;

визначити доцільні методи соціологічного дослідження, які потенційно можуть бути використані для перевірки гіпотези (аналіз документів, анкетне опитування, соціологічне інтерв'ю, контент-аналіз тощо), без їхнього фактичного застосування;

окреслити можливі джерела емпіричної інформації, зокрема офіційні статистичні матеріали, результати попередніх досліджень, звіти органів влади, аналітичні доповіді міжнародних організацій;

описати загальну логіку аналізу результатів, зазначивши, яким чином отримані дані можуть бути використані для підтвердження або спростування сформульованої гіпотези.

Розроблення програми дослідження має здійснюватися з урахуванням специфіки соціальної сфери, дотриманням принципів наукової коректності, логічної послідовності та методологічної обґрунтованості.

Запитання для роздумів і обговорення

1. Які показники найповніше характеризують стан соціальної сфери країни?
2. У чому полягає відмінність аналізу соціальних процесів на макрота мезорівнях?
3. Яким чином демографічні зміни впливають на розвиток соціальної сфери?
4. Як показники зайнятості та безробіття відображають соціально-економічну ситуацію?
5. Чому аналіз доходів і витрат населення є важливим для соціальних досліджень?
6. Яку роль відіграють показники рівня життя у формуванні соціальної політики?
7. Як зміни у системі соціального забезпечення впливають на добробут населення?
8. Які показники характеризують стан системи охорони здоров'я?
9. Чому важливо аналізувати структуру сімей і домогосподарств?

10. У чому полягає сутність програми соціологічного дослідження?
11. Які етапи підготовки соціологічного дослідження є ключовими?
12. Які методи збирання соціологічної інформації використовують найчастіше?
13. У чому полягає різниця між анкетним опитуванням та інтерв'ю?
14. Які переваги й обмеження має соціологічне спостереження?
15. У яких випадках доцільно застосовувати соціологічний експеримент?

Тестові завдання з теми 8

1. Сукупність показників, що відображають стан і розвиток соціальних процесів у суспільстві, називають:
 - а) економічні показники;
 - б) соціальні показники;
 - в) фінансові індикатори;
 - г) управлінські параметри.
2. Аналіз соціальних процесів на рівні держави здійснюють на:
 - а) мікрорівні;
 - б) мезорівні;
 - в) макрорівні;
 - г) організаційному рівні.
3. Показники зайнятості населення характеризують:
 - а) освітній рівень населення;
 - б) участь населення у трудовій діяльності;
 - в) рівень міграції;
 - г) демографічну структуру.
4. Основним документом, що визначає логіку та етапи соціологічного дослідження, є:
 - а) анкета;
 - б) звіт;
 - в) програма дослідження;
 - г) план експерименту.

5. Метод збирання інформації шляхом опитування респондентів за допомогою стандартного набору запитань – це:

- а) соціологічне спостереження;
- б) анкетне опитування;
- в) експеримент;
- г) аналіз документів.

6. Особиста бесіда дослідника з респондентом за визначеним планом – це:

- а) тестування;
- б) соціологічне інтерв'ю;
- в) експеримент;
- г) моделювання.

7. Метод дослідження, що передбачає вивчення поведінки людей у природних умовах, називають:

- а) спостереженням;
- б) експериментом;
- в) анкетуванням;
- г) аналізом статистики.

8. Фокусоване групове інтерв'ю проводять з метою:

- а) отримання статистичних даних;
- б) глибокого обговорення проблеми в групі;
- в) аналізу документів;
- г) вивчення архівних матеріалів.

9. Соціологічний експеримент використовують для:

- а) опису соціальних процесів;
- б) перевірки причинно-наслідкових зв'язків;
- в) формування статистики;
- г) підготовки звітів.

10. Показники доходів та витрат населення використовують для аналізу:

- а) демографічної структури;
- б) рівня життя населення;
- в) міграційних процесів;
- г) освітнього рівня.

Тема 9. Побудова аргументації в науковому дослідженні

Мета – формування у здобувачів вищої освіти здатності логічно будувати аргументацію в науковому дослідженні, коректно використовувати факти та доводи для обґрунтування власної позиції, а також ефективно подавати результати дослідження за допомогою текстових і візуальних форм подання інформації. Практичні заняття спрямовані на розвиток уміння формулювати обґрунтовані висновки, співвідносити отримані результати з гіпотезою дослідження, визначати наукову новизну та практичну значущість результатів, а також подавати емпіричні дані у зрозумілій та аналітично коректній формі.

Основні питання:

9.1. Аргументації в науковому дослідженні.

9.2. Повідомлення фактів.

Ключові слова: наукова аргументація, аргумент, теза, доведення, факт, наукова дискусія, висновки дослідження, наукова новизна, практична значущість, візуалізація даних, таблиці, графіки, діаграми.

Рекомендована література: [1; 4; 8; 13; 17; 19; 24].

Практичні завдання

Практичне завдання 9.1. Побудова аргументації та формулювання наукових результатів у дослідженні соціальної сфери

На основі результатів попередніх індивідуальних завдань, виконаних у межах тем 3 – 8 (формування теми, проблеми, гіпотези, аналіз наукових джерел, добір та інтерпретація статистичних даних), необхідно здійснити логічне узагальнення отриманих результатів та вибудувати наукову аргументацію дослідження.

Мета завдання: формування уміння логічно вибудовувати аргументацію в науковому дослідженні, узагальнювати результати проведеної роботи, робити обґрунтовані висновки щодо підтвердження або часткового підтвердження висунутої гіпотези, визначати елементи наукової новизни та практичну значущість отриманих результатів, а також оформлювати результати індивідуального дослідження у вигляді завершеної наукової статті відповідно до встановлених академічних вимог і стандартів наукової комунікації у соціальній сфері.

Методичні рекомендації

У межах виконання завдання здобувачеві вищої освіти необхідно:

сформулювати узагальнювальні висновки за результатами проведеного теоретичного та аналітичного опрацювання проблеми;

зробити аргументований висновок щодо підтвердження або часткового підтвердження сформульованої робочої гіпотези;

визначити елементи наукової новизни дослідження, зосереджуючись на уточненні підходів, виявленні нових зв'язків, авторських узагальненнях або інтерпретаціях;

описати практичну значущість отриманих результатів для соціальної сфери, зазначивши можливі напрями їхнього використання у соціальній політиці, управлінських рішеннях, освітній або аналітичній практиці.

Завдання є логічним завершенням індивідуальної дослідницької роботи. Результати виконання всіх етапів індивідуального завдання необхідно оформити у вигляді наукової статті, що відображає цілісну логіку наукового дослідження – від постановки проблеми до формулювання висновків.

Вимоги до оформлення наукової статті.

Наукова стаття має містити такі обов'язкові елементи:

прізвище, ім'я, по батькові автора (авторів);

назву статті (коротку, інформативну, без скорочень);

курс навчання, назву кафедри, ННІ;

вчене звання, науковий ступінь, посаду, контактний телефон та електронну пошту наукового керівника.

Під назвою статті зліва зазначається індекс УДК. Праворуч під назвою подають прізвище та ініціали автора (не більше двох авторів) мовою статті.

Стаття повинна містити анотацію українською та англійською мовами (25 – 40 слів), починаючи з анотації мовою статті, а також ключові слова українською та англійською мовами (3 – 7 слів).

Обсяг тексту статті – 4 – 6 сторінок формату А4, включно з висновками та перспективами подальших досліджень. Текст оформлюють у редакторі Microsoft Office Word зі шрифтом Arial, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,3, поля з усіх боків – 2,0 см. Нумерацію сторінок розміщують внизу сторінки.

Структура тексту має відповідати вимогам Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/01 і включати такі логічні елементи (без їхнього прямого називання в тексті):

постановку проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення не вирішених раніше аспектів проблеми;

викладення основних результатів дослідження з належною аргументацією та повідомленням фактів;

узагальнювальні висновки та окреслення перспектив подальших досліджень у відповідному науковому напрямі.

Запитання для роздумів і обговорення

1. У чому полягає роль аргументації в науковому дослідженні?
2. Чим відрізняються аргумент, теза та довід у науковій дискусії?
3. Які вимоги висувають до наукової аргументації?
4. Як коректно використовувати факти для обґрунтування наукових висновків?
5. Чому важливо враховувати альтернативні позиції під час побудови аргументації?
6. Які помилки найчастіше виникають у науковій аргументації?
7. Яку роль відіграють статистичні дані у доведенні наукових положень?
8. Чому важливо розмежовувати факти та інтерпретації у дослідженні?
9. Які вимоги висувають до побудови наукових висновків?
10. Яким чином результати дослідження можуть підтверджувати або спростовувати гіпотезу?
11. Що розуміється під науковою новизною результатів дослідження?
12. Як визначити практичну значущість отриманих результатів?
13. Які вимоги висувають до побудови таблиць у наукових роботах?
14. У яких випадках доцільно використовувати графіки та діаграми?
15. Як візуалізація даних допомагає у поданні результатів дослідження?

Тестові завдання з теми 9

1. Логічно побудовану система доведень, що обґрунтовує наукову позицію, називають:

- а) поясненням;
- б) аргументацією;
- в) описом;
- г) узагальненням.

2. Основне положення, яке потребує доведення у дослідженні, називають:

- а) факт;
- б) теза;
- в) аргумент;
- г) доказ.

3. Факт у науковому дослідженні – це:

- а) припущення дослідника;
- б) перевірене й підтверджене спостереження;
- в) авторська думка;
- г) гіпотеза.

4. Аргумент у науковому дослідженні використовують для:

- а) формування теми дослідження;
- б) доведення або обґрунтування тези;
- в) підготовки звіту;
- г) узагальнення інформації.

5. Урахування альтернативних пояснень необхідне для:

- а) спрощення тексту;
- б) підвищення переконливості аргументації;
- в) зменшення обсягу дослідження;
- г) уникнення аналізу.

6. Таблиці у науковій роботі використовують для:

- а) прикрашання тексту;
- б) узагальнення та систематизації даних;

- в) збільшення обсягу роботи;
- г) повторення тексту.

7. Графіки та діаграми застосовують для:

- а) емоційного впливу;
- б) наочного подання даних;
- в) скорочення тексту;
- г) оформлення титульного аркуша.

8. Висновки дослідження мають:

- а) повторювати вступ;
- б) містити узагальнення отриманих результатів;
- в) містити тільки цитати;
- г) подаватися без аргументації.

9. Наукова новизна результатів означає:

- а) великий обсяг роботи;
- б) отримання нових або уточнених знань;
- в) використання великої кількості джерел;
- г) складність теми.

10. Практична значущість результатів дослідження означає:

- а) можливість їхнього використання у практичній діяльності;
- б) великий обсяг статистики;
- в) складність методів аналізу;
- г) кількість використаних джерел.

Рекомендована література

Основна

1. Азарова А. О., Біліченко Н. О., Міронова Ю. В., Ткачук Л. М. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2022. 117 с.

2. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : АБУ, 2002. 479 с.
3. Галян О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч.-метод. вид. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 26 с.
4. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 368 с.
5. Єріна А. М., Захожай В. Б., Єрін Д. Л. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. Г. Попсуєнка. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 212 с.
6. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 205 с.
7. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях) : навч. посіб. Суми : СНАУ, 2020. 220 с.
8. Пушкар О. І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 866 с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/23346>.

Додаткова

9. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : Знання, 2020. 374 с.
10. Бориченко К. В., Гудзь А. О., Панфілов О. Є. Методологія та організація наукових досліджень : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2022. 48 с.
11. Бургин М. С. Вступ до сучасної методології науки. Київ : Знання, 2021. 113 с.
12. Єріна А. М., Захожай В. Б. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 212 с.
13. Корягін М. В., Чік М. Ю. Основи наукових досліджень : навч. посіб.. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Алерта, 2019. 490 с.
14. Мальська М., Паньків Н. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 226 с.

15. Назарова Г. В., Гончарова С. Ю. Розвиток соціальної сфери в сучасній економіці: теоретико-практичні аспекти. Соціально-трудові відносини: проблеми науки та практики : монографія / за ред. Т. А. Костишиної. Полтава, 2020. Розд. 1.8. С. 143–160. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/24780>.
16. Чепелюк М. І. Механізми трансформації соціальної сфери. Science, theory and practice : Abstracts of XXIX International Scientific and Practical Conference, June 08 – 11, 2021, Tokyo, Japan. Tokyo, 2021. P. 144–145. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/29918>.
17. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності. Київ : Знання-Прес, 2020. 186 с.
18. Bluemke M., Rammstedt B. Hoist the flag! The future of measurement instruments for the social sciences. *Measurement Instruments for the Social Sciences*. 2020. Vol. 2. Article 11. DOI: <https://doi.org/10.1186/s42409-020-00019-y>.
19. Coe R., Waring M., Hedges L. V., Ashley L. D. Research Methods and Methodologies in Education. Los Angeles : SAGE, 2021. 480 p.
20. Fang W. T., Hassan A., LePage B. A. Research Methods for Environmental Education. In: *The Living Environmental Education. Sustainable Development Goals Series*. Singapore : Springer, 2023. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-19-4234-1_3.
21. Investigating change across time in prevalence or association: the challenges of cross-study comparative research and possible solutions / D. Bann et al. *Discover Social Science and Health*. 2022. Vol. 2. Article 18. DOI: <https://doi.org/10.1007/s44155-022-00021-1>.
22. Kothari C. R. Research Methodology: Methods and Techniques. 5th ed. New Delhi : New Age International Publishers, 2023. 464 p.
23. Norman L. Reconsidering mechanisms in social science research: the varied uses of an explanatory metaphor. *Quality & Quantity*. 2025. Vol. 59. P. 1695–1712. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11135-024-02040-3>.
24. Tracy S. J. Qualitative Research Methods: Collecting Evidence, Crafting Analysis, Communicating Impact. Hoboken, NJ : John Wiley & Sons Ltd, 2020. 432 p.
25. Trumann J., Hofäcker D., Müller A., Steins G. Multidisciplinary perspectives on participatory research projects of educational sciences,

psychology and sociology: reflections about critical factors. *SN Social Sciences*. 2025. Vol. 5. Article 71. DOI: <https://doi.org/10.1007/s43545-025-01102-z>.

Інформаційні ресурси

26. Інститут демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України. URL: <https://idss.org.ua/index>.

27. Міністерство праці та соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/>.

28. Персональна навчальна система дисципліни «Методологія науково-освітніх досліджень у соціальній сфері». URL: <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=4827>.

29. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 р. URL: <https://rada.gov.ua>.

30. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України 848-VIII від 22.11.2015 р. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

Зміст

Вступ.....	3
Практичні завдання за темами.....	7
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи науки та наукової діяльності.....	7
Тема 1. Основні поняття про науку та наукове мислення.....	7
Тема 2. Основні категорії науки.....	14
Тема 3. Наукове дослідження. Технологія дослідницької роботи.....	24
Тема 4. Науковий результат.....	32
Тема 5. Методологія та методи наукового дослідження у соціальній сфері.....	36
Змістовий модуль 2. Основні аспекти наукової діяльності у соціальній сфері.....	40
Тема 6. Організація наукової діяльності та наукових досліджень.....	40
Тема 7. Технологія роботи з науковою інформацією.....	46
Тема 8. Організація та проведення досліджень у соціальній сфері.....	52
Тема 9. Побудова аргументації в науковому дослідженні.....	61
Рекомендована література.....	65
Основна.....	65
Додаткова.....	66
Інформаційні ресурси.....	68

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВО-ОСВІТНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

**Методичні рекомендації
до виконання практичних завдань
для здобувачів вищої освіти
спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування»
освітньої програми «Управління соціальними проектами»
другого (магістерського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладач **Ачкасова** Оксана Вікторівна

Відповідальний за видання *Г. В. Назарова*

Редактор *В. О. Дмитрієва*

Коректор *В. О. Дмитрієва*

План 2026 р. Поз. № 59 ЕВ. Обсяг 70 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61165, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*